

Mystic river
Lapszámunk 1., 4–6., 8–12., 15. és 16. oldalát Gagy Botond festményeivel illusztráltuk.

MÁRTON EVELIN

A jövő előkészítése

Hová megyünk, amikor kimegyünk?

Az emberek könnyen felejtnek. Az emberek büszkék kiváló memóriájukra.

Az emlékezet csodás, de szeszélyes. Többféle módon lehet emlékeket rögzíteni, például félelemmel. Hogy pontosan hogy is volt, arra másként emlékszünk, a félelem viszont közös. Egyesek szerint ez jó. Mások szerint ez nem jó.

Ivan Petrovics Pavlov hasonló módszerekkel élve fedezte fel a feltételes reflexet és a klasszikus kondicionálást, igaz, ő főként jutalmazott, segítve ezzel a rögzülést.

Jutalmazva leszünk mi is: kimehetünk majd csak úgy, különösebb ok és igazolás nélkül a házból. Gyülekezni tilos, hordába verődni tilos. Maszkot viselni kötelező. És lehet, hogy nem árt, hogyha egy centiméterest is beszerzünk, hogy mindig pontosan kimérhessük a törvényes távolságot.

Aki belejött a remetelétbe, nem kívánczik sehová, mert ahogy a nóta is mondja, a börtön kint ugyanolyan, mint a börtön bent. Ez a felismerés azonban kevés a boldogsághoz.

Hogyan viselkedjünk, ha már kint vagyunk, és összetalálkozunk esetleg?

Féljünk a többiektől, vagy ne féljünk, elvégre mindenki potenciális hordozója és terjesztője a bajnak, ebben tehát egyformák vagyunk. Merjünk-e ölelkezni? Hát kezét fogni, egymással hálgni, csókolózni, szerelembe esni? Ihatunk-e ketten ugyanabból a pohárból, vagy ez eddig is rossz szokás volt, és most leszámolunk végre a rossz szokásokkal?

Kinek higgyünk, avagy kinél az igazság?

Azt mondják némelyek, hogy a világ megújul, nem folytathatjuk ott, ahol abbahagytuk. Hogy mit és hol hagytunk, arról megoszlanak a vélemények, de abban egyetértenek, hogy a legszebb ideje volt.

Mások azt állítják, hogy pont onnan folytatjuk, ahol abbahagytuk, az ember ugyanis nem változik, könnyen felejt. A világ eddig sem szép volt vagy jó, rút vagy gonosz. Az ember átörökíti a félelmeit és a gyengeségeit, de hajlamosak vagyunk a génekre fogni a hibáinkat is, amióta tudunk a létezésükről.

Azt is mondják, hogy nyugodtan megfedkezhetünk a szükség- és ostromállapotról, majd eszünkbe juttatja az újabb ellenség. Eljövételére máris készülhetünk, hogy szokjuk a készültséget.

A jövő mindenestre nem változott, továbbra is kifürkészhetetlen.

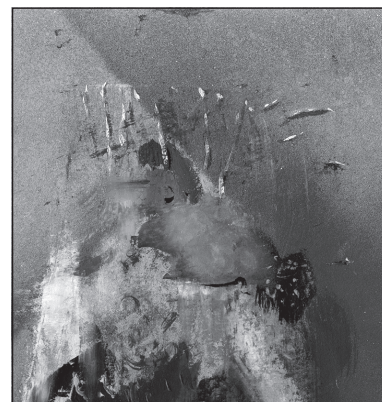
„A Szentföld felé
kihegyesedik a nyolcas”

BESZÉLGETÉS
KEMÉNY ISTVÁNNAL /2

Demeter M. Attila

HOGYAN SZOKUNK LE
A DOHÁNYZÁSRÓL? /7

Lövetei Lázár László

VERSEI /15

„A Szentföld felé kihegyesedik a nyolcas”

Beszélgetés Kemény Istvánnal

Fotó: Reviczky Zsolt

– Egy-egy új könyvedre várva az ember ugyanolyan túlfűtöttséget érez, mint a magyar labdarúgó-válogatott selejtező mérkőzései előtt, tudva persze, hogy a válogatott igencsak ritkán jut el valamelyik nagy tornára, a te verseskönyveid megjelenésének viszont gyakran örülhet az ádáz olvasói tábor. Próza-, pontosabban esszéügyben már árnyaltabb a helyzet: két esszéköteted, A Kafka-paradigma és a Lúdbőr megjelenése között, ha jól számolom, huszonhárom év telt el. Miért lett újra fontos neked az esszé, az ebben való megmutatkozás?

– Nem tagadva meg A Kafka-paradigmába írott esszéimet, csak a Lúdbőr óta merem magamat esszéírónak nevezni. De ezt is nagyon halkán és pirulva, ha az esszé műfajának a nagy művelőire gondolok, Montaigne-től Nietzschén át például William H. Gassig (aki inspirálta is a Lúdbőrt). A 2000-es évek elejéig volt bennem egy erős gátlás, miszerint hogy jövök én ahhoz, hogy közös dolgokról írjak, társadalomról, közéletéről, akár politikáról – erre ott vannak a nálam százszor avatottabbak: filozófusok, írók, politológusok. Már elmúltam negyvenéves, amikor eljutottam odáig, hogy észrevettem, vannak fontos témák és szemszögek a mai Magyarországon, amiknek mintha nem lenne

gazdája. Sőt – te Jóisten – lehet, hogy az én vagyok?

– Állítólag A Kafka-paradigma társszerzője, Vörös István barátod mondta rólad a mitikus nyolcvanas években, hogy csak Népsportot és Galaktikát olvasol, mégis jó verseket írsz. Ehhez képest a Lúdbőr egy módszeresen gondolkodó, literátus szerző véleményét tükrözi – elég A Nagy Gyilkosság vagy a Zrínyi Miklós és az üvegplafon című írásaidra gondolni. De első versed létrejöttének alkotáslélektani folyamatait is mintha egy posztmodern Edgar Allan Poe ecsetelné. Akkor most hogy van ez? Egy őstehetség és egy szövegbűvár váltogatja egymást benned?

– Népsportot és Galaktikát tényleg olvastam, de olykor mást is. Soha nem eleget, mindig a töredékét annak, amennyit a művelt ismerőseim: mindig is imposztor-szindrómával élttem, és ez most már így is marad, sajnos. A leőstehetésegezésemet köszönöm, a szövegbűvárt pedig pontosnak érzem, mivel irodalomtudós nem vagyok. Igen, alighanem mindig is valamiféle szövegbűvár voltam, aki folyamatosan kételkedik abban, amit leírt, és ezért kegyetlenül igyekszik figyelni a pontosságra. Rengeteget javítok ver-

set, prózát, esszét, be se merem valla-
ni, mennyit.

– Öltönyös kalandorként több ízben bejártad, feltérképezted Erdélyt. Hasonló lelkesedéssel járod Felvidéket, Kárpátalját, Délvidéket is?

– Sajnos, nem. A lelkesedés persze meglett volna, és meglenne ma is, de legtöbbször csak oda jutok el, ahova hívnak. Erdélyben is szinte kizárólag magyarok lakta helyeken jártam. Legtöbbször Gyergyószárhegyen, ahonnan barátom, Bartis Attila családjának egyik része származik. Kolozsvárra pedig (ahol téged megismerhettem) úgy kerültem, hogy dolgom volt ott: a kilencvenes évek legelején Kun Árpád szervezett ott egy „hétvégi gimnáziumot”, ahol én is tartottam egy-két előadást. Felvidéken többször olvastam fel (legutóbb tavaly novemberben Pozsonyban), Kárpátalján sajnos csak egyszer voltam (pár órára a beregszászi színházban), és Délvidékre (a 2011-es Dombos Fesztivál kivételével) se jutottam el, bár az a gyanúm, hogy csak azért, mert azok, akikhez mehettem volna, a délszláv háború miatt már a kilencvenes években emigráltak onnan.

– A Lúdbőr válogatott írásaiban szírének és frontemberek, hajléktalanok és hadvezérek, bölcs, misztikus öregek és ifjú családtagok bukkannak fel, akikre egyazon empátiával figyelsz; manapság az ilyen alapállás rendkívül ritka. Legtöbbször épp az ellenkezőjét tapasztaljuk, a ’teljesen mindegy, mit mond vagy mit csinál a másik, majd én úgyis lezúzom’ pókhendi gesztusát. Világdivat lett az ingerültség?

– A lezúzni-mentalitás tényleg mint-ha erősödne évtizedek óta, ami abból az általános alapparából fakadhat, hogy jaj, csak lúzer ne legyek, jaj, csak lúzernek ne látsszak. Mert ha megértést tanúsítok a másik iránt, azzal gyengeséget mutatok, és akkor végem. Ezer példát lehetne találni erre a jelenségre, a villamoson ordítva telefonálótól a szofisztikált, de egymás mellett gyűlölettel elbeszélő irodalmi és politikai vitázókon át a rapperig, aki kötelező műfaji elemként ugat le maga körül mindenkit, aki él és mozog. De nem akarok jobban belemászni az általánosításokba, és szidni ezt a borzasztó mai világot. Igen, próbálok empatikus lenni, talán csak azért, mert egy írónak ez munkaköri kötelessége.

– Legutóbbi verseskönyved, a Nilus több olyan szöveget tartalmaz, amelynek motívumait már a korai Kemény-versekben felfedezhetjük: a Zsidókeresztény társas zárórészének tevékkel meg juhokkal Nippurból Jerikóba tartó mátriárkáját és pátriárkáját mutató képsor, a jelenet hangulata

KEMÉNY ISTVÁN

1961-ben született Budapesten. Költő, író, esszéíró. A budaörsi gimnáziumban érettségizett, magyar-történelem szakon diplomázott az ELTE-n 1990-ben. Első verseskötete, a Csigalépcső az elfelejtett tanszékekhez 1984-ben jelent meg. Eddig tizenkét verseskönyve, két regénye, két esszékötete, egy tárcakötete jelent meg. Legutóbbi verseskötete: Nilus (Magvető, Budapest, 2018). Munkásságát számos rangos irodalmi díjjal – többek közt a József Attila-díjjal (1997), a Magyar Köztársaság Babérkoszorúja díjjal (2007), a Márai Sándor-díjjal (2010), a Babits Mihály Alkotói Emlékdíjjal (2016) – ismerték el.

A szentföldi Kilátó Eszpresszó soraira emlékeztet, a Különleges osztag álmanak szereplői pedig az Elfelejtett érchegeység Nomádjaihoz hasonlítanak. Vagy ott van költészeted forrásvidékéről két verscím: A dél, mint folyam és Az alkony, mint folyam. A Nílus folyamversek által keretezett két ciklusának címe: Délig, Estig. Ugyanaz a víz, csak más hullámok?

– Azt hiszem, igen, de erősen remélem, hogy mindig máshogy. Nemrég leírtam egy nyolcast, és akkor jutott eszembe, hogy ezt első általánosban mennyit gyakoroltam. Most is előttem van, ahogy próbálok szép nyolcast írni, két egymásba átfolyó karikát, de valahogy mindig félremegy: a felső karika még kerek lesz, de az alsó kör kihegyesedik jobbra. Attól még nyolcas, mindenki látja, de nem szép. Később azért megtanultam, és ha odafigyelek, tudok szabályos nyolcasokat írni, de ha nem vigyázok, ugyanúgy félrecsúszik a nyolcasom, mint ötven éve. Valami van a fejemben vagy a genetikai állományomban, amitől ilyen lesz. És ez nem is baj. Valahogy így van a versekkel is. Rengeteg témáról írtam már verset, ahogy mások is: életről, halálról, szerelemtől, politikáról, hétköznapi játszmákról, állatokról, de ha nem vigyázok (és sokszor eszemben sincs vigyázni), a titok, a közös eredet, a Szentföld felé kihegyesedik a nyolcas.

– A Nílus egysorosait, rövidebb darabjait enyhén szólva fanyalgással fogadta a legtöbb kritika, holott a hosszabb költeményekhez hasonló kérdéseket fessegetnek, hasonló reménykeresésben vannak, csak éppen más a funkciójuk, és valószínű, hogy másként kell olvasnunk őket. Volt-e valamilyen kompozíciós elved, terved, aminek alapján ezeket a szövegeket elhelyezted?

– A változatosság. Egy hosszú, egy rövid lehetőleg. A kritikákat meg tudom érteni, mert az egy- és pársoros versek igazából nekem is mindig gyanúsak: túl rövidek, nem fér beléjük elég munka. A sajátjaimra is mindig úgy néztem, hogy ez a reszli. De mégis ott voltak a füzeteimben felírva, és időnként rájuk néztem, és volt, amelyik nem hagyta magát kiselejtezni: valahányszor újra megláttam, azt éreztem, hogy ez működik. Ilyenek kerültek be a Nílusba. (Mondhatnám, hogy hordalék-ként, mint az uszadékfa a folyóba, de ez csak most jut eszembe, a szerkesztéskor nem volt a koncepcióban.) Egyébként sokszor tapasztaltam már, és nemcsak a saját verseimnél, hogy reszlinek tűnő töredékek egyszercsak – sokszor évek múlva – felragyognak.

– Transzhumán, sőt poszthumán világok is megjelennek a könyvben, szingularitással, száraz szabadságot legelő csordával, áldozati állatként a padlón fekvő új porszívóval. Ideje lenne megbarátkoznunk a gondolattal, hogy vége az emberközpontúságnak, amiben mi, európaiak, a görögök óta – egyre központosítottabban – élünk? De hát ez egy rettenetesen kényelmetlen gondolat, hogy nem mi vagyunk a legfontosabbak, ennek elviseléséhez egészen az óegyiptomiakig vissza kell menni – úgy tűnik, ők ezzel a nagy ártérben együtt tudtak élni. Igaz, hogy a lélek három formájában hittek, és tiramisu helyett piramisuk volt...

– Igen, rettenetesen kényelmetlen gondolat, és én nem is tudom elképzelni, hogy valaha teljesen megbékéljek azal, hogy vége az emberközpontúságnak. Nekünk mi vagyunk a legfontosabbak. És ha utánunk más jön, akár a mesterséges intelligencia, akár a sívó pusztaság, az már az ő ügyük lesz, és nem a mienk. És ha nem lennének gyerekeim,

talán át tudnám venni azt a retorikát, hogy van abban valami felemelő, hogy épp abban a korban élek, amikor nemcsak rettegünk a pusztulástól, hanem szabad szemmel ellátunk odáig. Vagyis, hogy tulajdonképpen az emberi világ (vagy a semmi ága) végén pont én ülök és nem Gilgames vagy Newton vagy a dédanyám. De vannak gyerekeim, és ettől még jobban megkeseredik ez az amúgy is keserű vigasz. Mindez nem jelenti azt, hogy ne egyfolytában ezek a témák katognának a fejemben kényszeresen.

– Egy olyan világban élünk, ahol az új bálványok már megvannak, csak az isteneket kellene melléjük újra megtalálni. A Hipnoterápia elegáns, önironikus, ugyanakkor érzelmes főszereplője egy élet alkonyán virágot locsol, A leglassúbb teve táncában türelemmel és szeretettel várják a leglassúbb táncát, míg a záróvers, egyúttal a kötet utolsó szava a csoda. Alázat, türelem, szeretet – ezzel a hárommal végrehajthatjuk a csoda és legalább egy isten keresését?

– Csakis ennek van értelme. Ha nem kérdezed meg, ezzel folytattam volna.

– Nem tudni még, egészen pontosan mikor, de bizonyos, hogy A Te Szerelmeddel És Egyben Feleségeddel, Szirma Ágnessel drámát írtok majd. Lehet esetleg tudni, hogy miről fog szólni? És megvan már a kezdőmondat?

– A tételmondat megvan, de nem árulhatom el, mert az Ágié. Ő más mondana erről, de szerintem arról szólna, hogy egy örökös ifjúságba kényszerített korszakban (ma) mit lehet kezdeni a múlt- és jövőtudattal. De Ági alapötlete nem ilyen körmönfont. Örültebb és viccesebb.

VERMESSER LEVENTE

KEMÉNY ISTVÁN

Egy új világvallásról

Mikor a térdemhez ér a Szentföld oltárok nőnek a ligetekben szelíden megvillan a Holt-tenger amikor a kőkést beleejtem

Vadászraj húz el észak felé de lám nálam fehér maradt az oltár a báránnyokat mind hazaküldtem és nem bántom azt se aki ölt már

Babilon és Théba útnak indul hogy megtérjen az én ligetemben s paloták füledt tüdejéből a függöny a sóhajtól idelebben

(1981–83)

A szentföldi Kilátó Eszpresszó

Tiszta időben nagyon messzire látok: a lassan forgó kilátóteremmel ellentétesen mozognak az időszakos tavak és a sóval fedett pusztaságok.

Pizskosfehér leplek egy arab családon... – üdítőt iszom és tovább nézelődöm – nicsak, terepjárót vett Ruben gazda... ott meg foglyokat kísérnek, ha nem csalódom...

arra kocog Johann Ritter, a Kóbor, talpig vasban, köpenyén keresztrel, a mecklenburgi paták alatt az Idő csak homokos síkságot hagyott Jerikóból...

Jerikó... A Kilátó forog, kényelmes és örök. A vendégek között az egyetlen vagyok aki sejti, hogy még lebeg Isten lelke az időszakos vizek fölött...

(1982)

FISCHER BOTOND

Buddha Jazz

Rāhula volt a neve Sziddhárta Gautama és Yasodharā hercegnő egyetlen fiának, aki azon a napon született, mikor a Buddha lemondott királyi életéről, és megtette az első lépést a megvilágosodás felé a középső ösvényen

Önmagába forduló kiterjedés a széle és a közepe is, mindegy, mikor mész, mindegy, mikor vagy kész az ébredésre, vagy aludni négyezer nyáron át, mindegy, hogy Sziddhárta nem pusztította meg a kisfiát.

Sziddhárta nem pusztította meg a kisfiát, mikor elhagyta. Nem akarta felébreszteni. Apuci, mondta volna. Rahula, kicsi, válaszolta volna Gautama, apának el kell intézni a klímakatasztrófát, vagy valami ilyesmit mondott, hazudott, már nem emlékszem pontosan, nem emlékszem, hiszen Sziddhárta nem is hazudhatott, mindegy. Aztán ült a buszon, a lámpa piros volt, és belesett a lenti autók ablakán, aztán persze ezekből a darabkákból kitalált egy-egy életet. De nem én vagyok Sziddhárta, nem én vagyok a kisfiú, vagy akár lehetnék. Milyen meditációról van szó, attól függ, de alapvetően nem, nem vagyok, nem vagyok, nem vagyok.

Önmagába forduló kiterjedés a széle és a közepe is, mindegy, mikor mész, mindegy, mikor vagy kész az ébredésre, vagy aludni négyezer nyáron át, mindegy, hogy Sziddhárta nem pusztította meg a kisfiát.

nem pusztította meg, nem szagolta meg a haját, nem vette figyelembe az óhajt a sarokba dobva, a figyelembe való beletaposottság, belelaposodottság félelme már ott volt, aztán fájdalomkacatok a fa alatt, aztán halálfélelem a disznóólban. Ezt az ólat úgy hívják, hogy Gecemáni, ez valami morbid vicc lehet, de Gautama akarta így, gautanama, guantanama, halálfélelem, mondom.

Önmagába forduló kiterjedés a széle és a közepe is, mindegy, mikor mész, mindegy, mikor vagy kész az ébredésre,

Silence 2.0

Portal

vagy aludni négyezer nyáron át, mindegy, hogy Sziddhárta nem pusztította meg a kisfiát.

kiterjed a tudatalatti, sőt a kollektív, megoldja, mert kioldja a sav a valóságot, fából savkarika, fából bútor a gazdagoknak, medveveszély és túlszaporodott hódok, bontsuk meg az önmagába forduló kiterjedést, a pontos válasz: létezik a vers forma nélkül, de akkor már nem vers, de létezik a vers forma nélkül, de akkor már nem vers, de létezik, I'm free, baby, or avantgarde at least, díztelen, tiszteletlen, szegyetelen, békélhetetlen, bétizenkettelhetetlen, ezt Szilágyi Domokostól loptam, még csak nem is szégyellem, a szégyennel számolt le először Sziddhárta is, mikor nem pusztította meg a kisfiát.

Önmagába forduló kiterjedés a széle és a közepe is, mindegy, mikor mész, mindegy, mikor vagy kész az ébredésre, vagy aludni négyezer nyáron át, mindegy, hogy Sziddhárta nem pusztította meg a kisfiát.

Négyezer, vagy lehet, hogy csak háromezer-nyolcszázötven, Rollins ötvenkilencben abba hagyta, hatvankettőben jött ki a Bridge, de ötvenkilencben Rollins még hajnalban kelt, jógázott, aztán meg azon a kibaszott hídon gyakorolt két éven át minden nap, egész nap, télen is, mikor mínusz húsz volt New Yorkban, ezért nem én vagyok Sziddhárta, vagy a kisfia, de Rollins lehet az, Sonny Rollins lehet.

A Bridge volt Sziddhárta kedvenc albuma, ez szólt a fülesében aznap, azon a buszon, a Bridge vagy Radiohead, de mindegy, mindegy, mikor mész, mikor vagy kész, mindegy, kit pusztít Sziddhárta, az ablaküveget a buszon.

A tenger dialógusa

(Folytatás előző lapszámunkból)

Diana: A párhuzam tökéletes, hiszen az álom gyakran szintén olyan víziókat kínál, melyek elenyésznek, mihelyt felébredünk. S a keleti filozófia az élet titkát nem a Májá fátylának szimbólumából vezeti le?

Paulo: Az Élet, a Világ – vagy bármi – irrealitásával kapcsolatos vélekedés dialektikus módon visszaküld bennünket a lét gondolatához. Valami azért irreális, mert egy másik dolog reális. Minden zavarodottság, a fürkésző elme minden zavarodottsága abból fakad, hogy egy felsőbbrendű létezőt származékos vagy létrehozott valamiként könyvelünk el. A fundamentum uralma a lét uralma.

Mário: S ez az uralom, miként Heidegger mondja, teljességgel különbözik minden megragadható entitástól, mindazoktól a dolgoktól, melyekről beszélni tudunk, tehát az elgondolhatótól, mert úgy nyilatkozik meg, mint a felfedő fény, mely felszabadítja a teljességet a megragadható entitás uralma alól.

Paulo: Azt gondolom, hogy valami még ennél is furcsább következik a kortárs gondolkodás elveiből. Engedjétek meg, hogy tegyek itt egy hosszabb kitérőt. Arisztotelész fizikája szerint nem képtelenség azt állítani, hogy egy adott dolog egy másikban aktualizálódik, vagyis a tanítás mint a mester tevékenysége a tanítványban realizálódik. Tanítvány nélkül a tanítás nem valósul meg reálisan, mivel olyan művelet, ami valami rajta kívülállóban ölt testet. Mindezt megkísérrelhetjük alkalmazni az emocionális képesség megértéséhez. Emocionális, avagy lüktető szívű lényekként létünk teljességgel vágyunk tárgyaira irányul, lehetséges vágyaink terére. Abban, ami önmagunkon kívül van, és a vágy tárgya lehet – a vágyak vonzerejének szférájában –, olvasni tudjuk érzelmi életünk lenyomatát. Napjaink filozófiai fenomenológiája kimutatta, hogy tudatunk – emocionális tudatunkat is beleértve – egy intencionális struktúra, egy folyamatos meghaladás az intencionális tárgy viszonylatában. Az érzelmi ráirányulás révén teljesen rá vagyunk utalva a világ vonzó vagy visszataszító képeire. A vágy vagy az emóció önmagán kívülségének a vágy lehetséges tárgyai körének törése felel meg, mint a világ megkettőzöttsége. Az affektivitás mezeje kapcsolatként vagy referenciaként jelenik meg, nem pedig immanens és zárt fenoménként vagy izolált és szubjektív érzések regisztereként, melyek esetlegesen vetülnek ki a dologra. Az érzés nem önmagukban nézve semleges és érdektelen dolgok szubjektív bevonata. A dolgok már eleve mint lehetőségek jelennek meg, melyek szívünkhöz szólnak; érzelmi életünkbe beleszótt, illetve azzal összekapcsolt entitásokként. Az ontikus változatosság – illetve a dolgok és az el-

foglaltságok felkínálkozása egyben a szív egyfajta bűvöletének feltárulkozása is. Következésképp a vágy egyik területének felkínálkozása egyben a szív meghatározott típusú bűvöletének felkínálkozása is. Következésképp a vágy egyik területének feltárása a legmélyebb gyökere az affektivitás változatossága megjelenésének. Szívünket egy teljhatalmú bűvölet, a vágy kereke helyezte belénk. Ha a test az akarat – vagyis a vágy – kivetülése, és a vágyat a vágy tárgya váltja ki, akkor testi, illetve anyagi létünk az eredendő Bűvölet másik oldala. Hívjunk segítségül egy analógiát mindenek magyarázatához. Tudjuk, hogy Einstein általános relativitás-elméletének részét képezi egy dualitástörvény, mely teljes párhuzamos-ságot állít fel a fizikai jelenségek fizikai terminusokkal, valamint az anyag és a gravitáció terminusaival való leírása között. Ahol anyagot érzékelünk, fel kell tételeznünk a négydimenziós tér meghatározott görbületének létezését, lévén, hogy az anyag bizonyos fizikai-geometriai tulajdonságok érzéklenyomata. Az a gondolat, melynek kidolgozásán fáradozunk, a dualitásnak egy formálisan hasonló törvényére mutat rá, az ontikus lehetőségek két sorozatát illetően. Ha a vágható kontinuumát ragadjuk meg, bűvöletének kanyarulatát, egy testet kapunk. Azaz testiségünk nem egyéb, mint világban-való-létünk mozgásos kifejeződése. A vágy tárgyainak lehetőségeivel való állandó kapcsolatunk egy érzéki intuíción formájában bontakozik ki, a testiség képében. De a test csak mint kapcsolat létezik. Azonban amikor a testi egzisztenciáról, mint a vágy kivetült képéről beszélünk, rendkívüli módon kiterjesztjük a testiség fogalmát. Kiszabadulva fizikai létünk pusztán anatómiai-fiziológiai meghatározottsága alól, ebben az összefüggésben próbáljuk megérteni lelki egzisztenciánk teljességének gondolatát. Egy képi kifejezésforma alkalmasabb ennek megértéséhez. Vágyunk tárgyainak kontinuumja jóval túllép az élet materiális elfoglaltságán, a kultúra magasabb rendű elfoglaltságainak szintjeit ölelve fel. Más szavakkal: szenvedélyjellegű egzisztenciánk olyan érzéseket és vágyakat feltételez, melyek túllépik a pusztá vitálisestétikát. Így a bennünk létező érzések az ellencsapást jelentik, a numinózus pólusok mitikus felfedésének antifóniáját. Az isteni létesülés ez esetben összevethető a pulzus-tengerek elszabadulásával, melyek jelenvalóvá teszik a teremtő cselekvésmódokat. Visszatérve a kezdeti reflexióhoz, most nézzük, hogyan alkalmazható kérdésünkhöz Arisztotelész állítása, mely szerint egy lehetőség egy másik tárgyban aktualizálódhat. Ez – a mi gondolatmenetünkre vonatkoztatva – azt jelentené, hogy alámerülő, illetve keletkezett létünkön keresztül aktualizálódik a mitológia keletkeztető aspektusa. Ebben

Lost game

az értelemben létünk „kölcsonzótt” vagy „kirendelt” lét volna, és a mi cselekvésünk mozzanatain keresztül válnának jelenvalóvá a nagy vallási formulák, a lét valódi kivetülései. Így lehetőségeink nem saját kiteljesedésünket szolgálnák, mivel már a kezdettől azért lettek volna belénk helyezve, hogy valami mást tegyenek jelenvalóvá, vagyis a történelem felsőbb igazságának kiteljesedését.

George: Na, ez az! Hol is vagyunk? A városban? Az erdőben? A tengerben? A gondolkodás megfoszt bennünket az élet spontaneitásával való meghitt kapcsolatunktól. Hol van a testem, min állnak a lábaim? Mi lenne, ha sétálnánk egyet, hogy pihenőt tartsunk egy ilyen filozófiai zivatar után? Mit szólsz hozzá, Diana?

Diana: Ha a filozófia az élet fonákja, most úgy érzem magam, mintha a fejem tetejére állítottak volna! George, Paulo, Mário, fürödhetnék egyet a tengerben! Mit szóltok hozzá?

Mário: Ti menjetek! Én visszatérek a farmra, hogy megigyak egy kávét, és készítek néhány jegyzetet az elhangzotokról. Mário, nagyszerű voltál. Vissza kell térnünk erre a témára.

Paulo: Mi megmártózzunk a tengerben, te pedig a parton maradsz, hogy továbbra is hozzáférhess a gondolkodás tüzehez... De amikor majd visszatérünk, talán nem leszünk már ugyanazok, mint akik azelőtt voltunk... Ki volna képes rá, hogy korlátozza a keresztvíz hatalmát?

Mário: A természet nem tudja megváltoztatni azt, aki a természet nézőpontjából gondolkodik. George és Diána az élet védelmezőiként határozták meg magukat a gondolkodás mesterséges-rendsze-

>>>>> folytatás a 6. oldalon

rező munkájával szemben. De igazságtalanok, és ezt a lelkük mélyén tudják! Mindaz, amiről ma éjjel gondolkodtunk a csillagok alatt, az Élet fantasztikus tesztéhez való titokzatos vonzódásból született.

Diana: Paulo, George! Gyerünk, még a végén Szókratész előről kezd!

Ez a dialógus egy rusztikus mirtuszfa asztal körül zárul, Mário farmján. Diana, George, Paulo vidáman rontanak be a terembe, melyet halványan bevilágít egy petróleumlámpa. Diana kiragad testvére kezéből egy füzetet, és ünnepélyes hangon olvasni kezd: „A Föld függetlensége véget ért. Az ég most reá zuhan, minden, ami az égben volt, leszáll a földre. Sokan kerestek valamiféle egyensúlyt vagy kiegyenlítetttséget emberi és isteni között. Az emberi entitás autonómiája úgy jelenik meg, mint az isteni egyik része vagy korszaka. A nagy erők teandrikus² megvalósulása a teremtmény szubjektivitásának drámájaként jelenik meg. Az ember, illetve az általában vett entitás megfosztott önmagáért valóságától. Az ember elragadtatik, visszatér a Méhbe, amelyből vétetett. Szemtől szemben állunk a léttel, de azt nem kizárólag a Fény és a Megismerés Hatalmaként tapasztaljuk meg. A Lét, Búvóló, egy affektív mező induktora, a szenvedélylehetőségek világának generálója. Egzisztenciánk – mivel egy változékony szívtől ered – képződményjellegű és származékos. Szívünk kiszabadul kezeink közül, hogy fészket rakjon magának a lét bérében.

George: Drága Diana, ehhez a szenvedélyes kiáltványhoz hozzáfűzhetjük Saint-John Perse furcsa és kifürkészhetetlen szavait: „Ao coeur de l’homme, solitude”... „Homage, homage à la vivacité divine.”³

Diana: Íme, a Földnek ultimátum adatik. Egy szigetet kérek! Vagy egy talapzatot a térbe! Ebben az abszolút teocentricizmusban ugyanis nincs olyan hely, ahol személyesen lehetne élni. Vagy absztrakciókként kell fluktuálnunk az abszolútum egén?

George: De Diána, nem létezik ilyen sziget vagy talapzat, és nincs ahová futni! A lét minden személyes formája nem egyéb, mint az egységes Élet maszkjainak egyike. Bár elkülönített és független lényekként élünk, egyazon sorsnak rendelttünk alá.

Paulo: Ez az igazságok igazsága! És lényegében arra figyelmeztet, hogy alárendelt és származékos létmódunk nem változtatja meg belső hangunkat. Reflexióink a fenomenológus formák transzcendentális eredetének terén mozognak, a létrehozás és a létrehozott terén, valamint elménk redukciójában. Schellinggel együtt vallom, hogy konkrét vagy reális tudatunk minden lehetőségével és képességével együtt a világ alapító erői által létrehozott valami. Az, hogy egy transzcendentálisan konstituált lét tudatával élünk, nem zárja ki, hogy részesüljünk a lét valamely módozatából. Abból, hogy saját valóságunk egy Eredettől származik, tehát eredeztetett, még

Apocalyptic idyll

nem következik mozgásterünk leszűkülése, hanem ez a saját tér, valamint a cselekvéstől való megszabadulás az Eredet általi feloldás része. Az Eredetben vannak az istenek.

George: Az istenek, mondd te. De ha civilizációnk a monoteizmusból jön, mely szembeállítja a szellemet az anyagi természettel, a személyt a dologgal, az egzisztencia ezen hatalmas sivatagát teremtvé meg, akkor kérdem én, hogyan lehet elérni, hogy az Élet hegyének sokszínű oldalai ismét kizöldüljenek és felvirágozzanak?

Mário: Az hiszem, innen a Diana számára oly kedves rilkei üzenethez lyukadunk ki, mely talán valóságossá válik a távoli jövőben. A mi kultúránk legszembevetőbb aspektusa minden bizonnyal a demokratikus-indusztriális jelleg, a technikai-gazdasági apparátus, melyhez az általában vett ember, a kollektív létező hozzáfér. Mindazonáltal ez a kicsúcsosodóban lévő jelenség egy másik szintre léphet át. Cselekvésben-levő léte materiális létté válhat egy új forma számára, s ily módon a technológia, a tudomány, a gazdaság, a társadalmi igazságosság pusztá átmeneti jelenségekké válhatnak egy új következmények felé vezető úton.

Paulo: Tehát az isteni kerék egy új fordulatának vagyunk szemtanúi?

Diana: Vagy a szeretet és a szeretett lény egy újabb ciklusának?

Mário: Az, amit szeretnünk lehet vagy kell önmagunkban, vagy önmagunkon kívül, meghatározó abból a szempontból, hogy megtudjuk, milyen világban is élünk. Az ember azáltal határozódik meg, akit szeret.

George: A szeretet, és csak a szeretet képes a dolgok új aspektusait kiragadni,

és felruházni őket a szerethetőség méltóságával. Ezeket az aspektusokat ezidáig a természettudományos világszemlélet uralta, vagyis a szubjektum-objektum dichotómia.

Mário: Pontosan ez történik! Walter Otto mondja, hogy az istenek a világ aspektusai, azaz ők maguk a világ, egy-egy meghatározott varázslat jáрма alatt. Ahogy az ember felszabadul a konstruktív-tudományos szemléletmód ideogramma alól, a világ ismételtlen végtelen lesz. És mint végtelen, számunkra az ősi Éjszaka lesz, nem egyszerűen, mint a fény hiánya, hanem mint burjánzó és behatárolhatatlan pozitivitás. Mindig az éjszaka az ismeretlen, az elsődleges.

Diana: Ez az éjszaka tehát az Éjszakának megfelelő Világ volna? S nem foglalná-e magában a magasztos egzisztencia iránti testi szerelmet és a metamorfózis iránti vágyat? Minden, ami tudatalatti és megismerés feletti, befogadásra lel ebben az ősi Éjszakában.

Mário: Önmagunkat meghaladó létezők vagyunk, noha valamilyen módon a régi keresztény-nyugati világ fogságában maradtunk. Csupán megsejteni tudjuk a mögöttünk elhaladó dolgok árnyképét. Ugyanakkor azok közé tartozunk, akik érzékelik azt a mozgást, mely minden evilági mozgás és forradalom felett áll, mivel magának a világnak a mozgása.

SZAKÁCS PÉTER fordítása

Jegyzetek

¹ A szó patetikus értelmében.

² Isten-emberi.

³ „Az emberi szív, a magány.”... „Dicsőség, dicsőség az isteni elevenségnek!”

Hogyan szokunk le a dohányzásról?

(Avagy rövid értekezés az emberi akarat hatalmáról)

Hannah Arendt emlékének ajánlom, akitől e gondolatok java részét kölcsönöztem, s aki maga is erős dohányos volt. Továbbá Lövetei Lázár Lászlónak, aki mindig azt mondja, hogy „csak az a bűdös szivar ne vóna”.

Úgy tűnik, az egyik legsajátabb emberi képességünk az akarat. Jóval azelőtt, hogy az eszünket, s annak a sajátos képességét, a gondolkodást használatba vennénk, már egész kisgyerekként akarunk (vagy éppen nem akarunk), s ezt ebben az életkorban általában hangos torporzókolással hozzuk a környezetünk tudomására. De hogyan működik az akarat? Mi történik például akkor, amikor valaki erős akarati elhatározással leszokik a dohányzásról? (Nekem többször is sikerült.) Nos, a közkeletű vélekedés szerint valami ilyesmi: az eszünk (vagy rosszabb esetben az orvosunk) azt tanácsolja, hogy mondjunk le a dohányzásról, mi viszont „az istennek se tudjuk letenni azt a bűdös bagót”, s így küzdelem alakul ki bennünk az ész és a szenvedély között, melyből, szerencsés esetben, az ész kerül ki győztesen. Íme, ilyen egyszerű a dolog – mondhatnánk. Holott dehogya.

Alább ugyanis látni fogjuk, hogy nemcsak semmi ilyesmi nem történik ilyenkor bennünk, hanem a „közkeletű vélekedés” magát a helyzetet is alaposan félreérti. Először is, mert mindannak, amit teszünk (vagy nem teszünk) a közvetlen oka mindig az akarat. Ezt így tanították nekünk a legnagyobb keresztény teológusok (az akarat képességét ugyanis a keresztények, közelebbről Pál apostol és Szent Ágoston fedezték fel az emberben: az ókori görögöknek még csak szavuk sem volt rá), így tanították nekünk az olyan modern, s egy cseppet sem keresztény morálfilozófusok, mint Kant. Semmi okunk arra, hogy ott, ahol a legnagyobbak – keresztények és nem keresztények egyaránt – egyetértettek, mi kételkedjünk. Minden emberi cselekvés közvetlen oka a szabad akarat, s az akarat éppen azért szabad (vagy autonóm, ha Kant szavait akarjuk használni), mert nem engedelmeskedik senkinek és semminek, csak saját magának.

Ha tehát az ész szavára vagy parancsára lemondanánk a dohányzásról, akkor ez azt jelentené, hogy az ész parancsolni tud az akaratnak, ami elvileg is lehetetlen. (Ugyanígy: amikor a kisgyerekek akar vagy nem akar valamit, akkor egyszersmind azt is nyilvánvalóvá teszi, már pusztán az akarata kinyilvánítása révén, hogy nem engedelmeskedik a szüleinek: a szabad emberi akarat legelső megnyilvánulása az volt, amikor az első ember a tilalom ellenére evett a tudás

fájáról.) Az akarat tehát csak addig lehet szabad (autonóm), amíg nem engedelmeskedik senkinek és semminek, csak önmagának, s az akaratnak e nélkül a képessége nélkül az ember erkölcsi szabadságáról beszélni teljes mértékben értelmetlenség. (Ne felejtjük el, hogy azzal, hogy evett a tudás fájáról, Adám éppen a jónak és a rossznak a tudójává vált.) Maradjunk tehát annyiban, hogy az akarat nem szófogadó, nem engedelmeskedik senki és semmi másnak, csak önmagának, s legkevésbé az ész tanácsait szokta megfogadni. Ha ugyanis az akarat hajlamos lenne megfogadni az ész tanácsait, akkor mihelyest például felismernénk a dohányzás káros voltát, azonmód le is szoknánk róla. (Ehhez képest az általam ismert orvosok jelentős része erős dohányos.)

Másfelől, ellentétben azzal, amit a közvélekedés gondol, az akarat arra is képtelen, hogy legyőzze a szenvedélyeinket. (Vagyis az akarat nemcsak arra nem képes, hogy engedelmeskeden az észnek, hanem arra sem, hogy uralkodjon a szenvedélyeken.) Nem feltétlenül azért, mert ezek a maguk során szintén autonómok, hanem ellenkezőleg: éppen azért, mert nem azok. A szenvedélyek ugyanis, amint azt a nevük is mutatja, olyan állapotai az emberi léleknek, amelyeket elszenvedünk. És éppen azért, mert csupán elszenvedjük őket, nincs hatalmunk fölöttük. Annak, hogy kívánom a cigarettát, maga a cigaretta az okozója, ez tehát egy olyan kívánság, ami fölött nincs hatalmam: egyszerűen csak elszenvedem. Amikor „a szenvedélyek hatalmáról” beszélünk, akkor éppen azt értjük alatta, hogy a szenvedélyeink uralkodnak fölöttünk és nem fordítva. A „szenvedélyek rabja” kifejezés ugyan metafora, de egy valóságos tapasztalat az alapja: akik használják, azok ténylegesen úgy élik meg a szenvedélyeik uralmát, mint egy valóságos zsarnok hatalmát. – Kívánom tehát a cigarettát, s nem látom, hogy miként tudnék ettől a kívánságtól megszabadulni, ha egyszer ennek a kívánságnak maga a cigaretta az okozója, én pedig pusztán a szenvedő alanya.

Röviden: a szenvedélyeinket képtelenség legyőzni, ha legyőzésen, mint közönségesen, azt értjük, hogy valamilyen módon, akár az eszünk, akár az akaratunk révén, uralkodni tudunk felettük. Amire viszont az akaratom révén el tudom határozni magam (feltéve, hogy meg akarok szabadulni ettől a káros szenvedélytől, azaz úgymond le akarom azt győzni), hogy a cigaretta utáni sóvárgás, a sürgető vágy ellenére se dohányozzak. Kívánom ugyan a cigarettát, ez ellen nem tudok mit tenni, de dönthetek úgy, hogy ennek ellenére sem dohányzom. Az akarat tár-

gya (vagy még pontosabban: az akaratban fogant döntés tárgya) ugyanis nem a szenvedély, ami fölött az akaratnak nincs hatalma, hanem a cselekvés. Azaz dönthetek úgy, hogy ezt meg ezt teszem (vagy nem teszem), de nem dönthetek úgy, hogy ezt meg ezt kívánom (vagy nem kívánom). A kívánság vagy vágy fölött nincs hatalmam, s nyelvünk egész metaforakészlete, továbbá kétezeröttszáz év irodalma erősít meg bennünket ebben. – A kívánságok, szenvedélyek, vágyak aztán vagy elmúlnak önmaguktól, vagy nem, de ha el is múlnak, akkor semmi esetre sem azért, mert mi azt akarjuk, hogy elmúljanak. Szophoklész, aki Platón szerint azt mondta, hogy a szerelem szenvedélyétől – vagyis egy könyörtelen uralkodó hatalmától – csak az öregkor szabadíthat meg bennünket, láthatóan úgy gondolta, hogy az idő, nem pedig az akarat képes a szenvedélyeinket elkoptatni.

Összefoglalva tehát: bármit tartson is a közvélekedés, nem az ész áll itt harcban a szenvedéllyel, és nem is az történik, hogy az ész valamilyen diktátumának hatására legyőzzük a vágyainkat vagy a szenvedélyeinket – mégpedig több oknál fogva sem. Egyfelől, mert az ész nem képes parancsolni az akaratnak, lévén az akarat autonóm, másfelől, mert az akarat nem képes legyőzni a vágyakat, lévén ez nem áll hatalmában. Amit tehát az ész és a szenvedély konfliktusaként érzékelünk, az sokkal inkább magának az akaratnak belső meghasonlása: annak az akaratnak a belső konfliktusa, amely részben az észre hallgatna, részben a szenvedélyt követné, s amely emiatt összetűzésbe kerül önmagával és így *tehetetlenné* válik. Az akaratnak erre a bénultságára először Pál apostol figyelt fel, noha ő még persze nem az újkori filozófia terminusaiban, azaz ész és szenvedély, hanem (mint utána majdnem minden keresztény szerző), a szellemi és érzelmi konfliktusaként írta le azt. És abban is különbözött az ő percepciója a modern korunk percepciójától, amely hajlamos mindenütt betegséget (adott esetben szenvedélybetegséget) látni, hogy számára ez a konfliktus még tisztán erkölcsi természetű, vagyis a jó és a rossz közötti választás konfliktusa volt.

Pál azonban ezt a konfliktust, amit persze ő is önmagában fedezett fel, s amit tehát a szellemi és a testi konfliktusaként fogott fel, egyszersmind azonban az „akarom, de nem tudom” konfliktusának is látta. Hiszen cselekedném a jót, írja, de „testi vagyok”, s így a „bűn alá rekesztve” (Róm 7,14.). A szellemnek és a testnek ebben a konfliktusában pedig az akarat béna: „nem azt mívelem, a mit akarok, hanem a mit gyűlölök, azt cselekszem” (Róm 7,15.), „mert az akarás megvan bennem, de a jó véghezvitelét nem találom” (Róm 7,18.). Akarom ugyan, de mégsem tudom cselekedni a jót. Nagyjából ugyanezekkel a szavakkal számol be az akaratnak erről a bénultságáról Szent Ágoston is a maga vallomásaiban, márpedig róla azt tartjuk, hogy máig a legjobb ismerője volt az emberi akaratnak: a *Vallomásokban*, amelyeknek címzettje

>>>>> folytatás a 8. oldalon

nem az ember, hanem Isten, Augustinus a bűn eredete fölött töprengve egyszer csak a következőket mondja: „ha pedig akaratom ellenére cselekedtem valamit, úgy láttam, hogy ezt szenvedem inkább, mint cselekszem. Erről így ítélt: nem bűn az ilyesmi, inkább büntetés, s vele igazságosan sújtasz”. Ha tehát valami olyasmit cselekszem, amit nem akarok (vagy amit gyűlölök, mondja Pál), az nem is cselekvés, hanem szenvedés, nem bűn, hanem bűnhődés.

Egyvalamit ezek a keresztény auktorok kétségkívül pontosan láttak: mégpedig azt, hogy a szellemi és a testi konfliktusa az akaratot *megebénítja*. Csakhogy a szelleminek és a testinek ez a konfliktusa egyáltalán nem béníthatná meg az akaratot, ha nem magának az akaratnak lenne valamilyen belső konfliktusa; vagy más szavakkal: ha maga az akarat nem hajlana egyszerre a jóra és a rosszra. Pál úgy beszél, mintha az akarat kizárólag csak a jót akarná, s ami megakadályozza benne, az az, hogy testiek vagyunk, s emiatt a „bűn alá rekesztve”. Augustinus, noha egész teológiájának az alapjává a szabad akarat doktrínáját tette, a *Vallomások* hetedik könyvében mégis arra a következtetésre jut, hogy a bűnnek nincs igazán valósága, s az az akarat, amelyik a bűnt akarja, végül önmagát is elpusztítja, mert felszámolja önnön szabadságát. Egyszóval Szent Ágoston, a szabad akarat legnagyobb filozófusa arra a következtetésre jut, hogy a szabad akarat csakis a jót akarhatja. Ilyen vagy olyan formában, de mindkét esetben az akarat szabadságát vagy autonómiáját vitatjuk el: egyfelől ugyanis, ha az akarat valóban szabad, akkor egyaránt szabad a jóra és a rosszra, másfelől, ha valóban szabad, akkor nem béníthatja meg a testi vagy érzéki vágy, mert csak önmaga béníthatja meg önmagát. Az akaratom azért béna, mert konfliktusba keveredik önmagával, nem pedig azért, mert konfliktusba keveredik a testi vágyakkal.

S ha igaz az, hogy az akarat azért benuul meg, mert konfliktusban áll önmagával, akkor az is igaz, hogy csupán akkor válik újra döntésképesé, amikor helyreáll a belső egysége: mindaddig, amíg megvan osztva, az akarat képtelen az elhátározásra. Mindez persze, ellentétben Pál reményeivel, korántsem jelenti azt, hogy szükségképpen a jót fogjuk választani, mert a szellemi és az érzéki konfliktusából nyilván az érzéki is kerülhet ki győztesen. Pál szavaival élve tehát, de némileg az ő szellemével ellentétesen, azt is mondhatnánk: a bűn mellett is lehet *dönteni*, mert az akarat, éppen azért, mert szabad, a jóra és a rosszra egyaránt hajló akarat. Vagy más szavakkal (és egyszerűsített visszatekintve a jó és rossz régi teológiai kérdéséről a szenvedélybetegségek számunkra ismerősebb terepére): dönthetünk úgy is, hogy továbbra is dohányozni fogok – és ez még mindig egy akaratilag döntés, az *én* akaratilag döntésem lesz. Bármennyire zsarnoki is legyen egyébként maga a szenvedély, ettől még a döntésemért én viselem a felelősséget.

Guard

Tegyük hozzá azt is, hogy bármit tanítson ezzel kapcsolatosan Pál, s vele egy egész keresztény tradíció, az akaratnak nem kell szükségképpen kettőbe hasadnia: annyi részre hasad, ahány dolgot *akar*. Képzeld meg magunk elé a következő, bizonyára mindenki számára könnyen elképzelhető helyzetet: kívánok egy szép nőt (vagy férfit), de ugyanakkor feleségem (férjem) is van: a testi vágy kínoz, de a lelkiismeretem mégis azt mondja, hogy maradjak veszteg, ha nem másért, akkor azért, mert örök hűséget fogadtam a feleségemnek (férjemnek). De mi van akkor, s ez szintén nem egy különösebben elképzelhetetlen fordulat, ha a lelkiismeret halk szavának és a kízó testi vágnak ebbe a konfliktusába beleszólnak bizonyos félelmek: sürget ugyan a vágy, ahogy ilyenkor szokott, s a lelkiismeret hangját sem hallom tisztán (egyébként sem beszél soha hangosan), de közben ott motoszkál a fejemben, hogy mi lesz, ha az asszony (ember) megtudja. Figyeljük meg, hogy akaratunk itt már nem kettőbe, hanem háromba hasad: az egyik része a lelkiismeret, a másik a vágy, a harmadik pedig a félelem szavára hajlik. Ellentétben tehát azzal, amit Pál mond, távolról sem szükségszerű, hogy mindig a szellemi és az érzéki valamilyen konfliktusáról legyen szó, noha a keresztény tradíció valóban ebben a formában hagyományozta ránk ezt a konfliktust, olyanként, amelyben a szexualitás, s általában a testi vágy rendszerint a bűnös oldalon kapta helyet. De, amint a példa is mutatja, ugyanilyen konfliktus lehet a vágy és a félelem, azaz az *érzéki* és az *érzéki* között is, ráadásul úgy, hogy ebbe a lelkiismeret hangja alig szól bele.

De akár azt is elképzelhetjük, tovább bonyolítva a példát, hogy én, akiben ez a konfliktus zajlik, köztisztelőben álló ember vagyok, s attól is félek, hogy amennyiben a félrelépésem kitudódik, oda a jó hírem. Látszatra itt megint csak a félelemmel van dolgunk, csakhogy ez ugyanolyan könnyen lehet egyszerűen a hiúság is: mert adok arra, hogy mások mit gondolnak rólam, tetszeni akarok másoknak.

És az is könnyen lehet, hogy ebből a konfliktusból, ami tehát már korántsem csupán az ész és a szenvedély, a szellemi és az érzéki, hanem a lelkiismeret, a vágy, a félelem és a hiúság konfliktusa, végül is az emberi hiúság fog kikerülni győztesen. Jean-Jacques Rousseau például, akinél aligha volt jobb ismerője az emberi lélek mindenféle sötét titkainak (már csak amiatt is, mert neki is megvoltak a sajátjai), meg volt győződve arról, hogy a hiúság és a képmutatás az emberi cselekvés leggyakoribb ösztönzője. Kétségkívül kedvére lett volna egy olyan helyzet (és teljességgel hihetőnek találta volna azt), amelyben valaki hiúságból cselekszi a jót (vagy éppen kerüli a rosszat).

Nyilván, ha akarnám se tudnám a morálfilozófia nagy kérdéseit néhány szóban megoldani, de nem is ez volt a célom. Mindazonáltal hadd tegyek a végén még egy észrevételt, egy olyat, amelyben többé-kevésbé biztos vagyok: hajlok ugyanis arra, hogy bármilyen döntés szülessen is az akaratnak ebből a belső meghasonlásából (akár az ész és a szenvedély, akár az „akarom, de nem tudom” konfliktusaként fogjuk fel azt), a döntés, amit hozunk, mindenképpen a mi döntésünk, azaz a saját akaratunk szabad döntése lesz. Ha például úgy *döntök*, hogy engedek a vágnak, akkor úgy döntöttem, és ennek a döntésnek a felelőssége alól nem abszolválhatom magam azzal, hogy csupán a vágnak engedtem. Az emberi cselekedet – minden emberi cselekedet – éppen azért szabad, mert a cselekedet kiindulópontját képező akarat autonóm: bármi, amit teszek, az én döntésem s az én felelősségem. Ha ez nem így lenne, akkor az egész igazságszolgáltatási rendszerünk (és az egész erkölcsi életünk) összeomlana, mert az emberek többé nem lennének felelősek a cselekedeteikért. (És itt szándékosan nem érintem a büntetőjogi felelősség *pszichológiai* kérdését.)

Bármennyire is meghasonlik tehát önmagában az akarat, bármennyit is viaskodik önmagával amíg a döntését megszűli, a cselekedetem, ami ebből a belső konfliktusból valahogyan kikászálódó, s az egységét újból megtaláló akarat döntéséből fakad, bármi is legyen az, *szabad*, és emiatt felelősséggel tartozom érte. Azt mondani ezek után, hogy cselekvés közben valamiféle vágy, kívánság vagy félelem vezérelt, hogy például azért cigarettáztam, mert kívántam, egyszerűen annyi, mint tagadni az akaratot, s annak szabadságát. Helyesen tehát: azért cigarettáztam, mert cigarettázni *akartam*, bár ettől még persze kívánhattam azt (és valószínűleg kívántam is). De a cselekedetem *oka* akkor is az akarat. – Készséggel elismerem persze, hogy ez az észrevétel, noha meghökkentően hangzik, tulajdonképpen banális, s emiatt konklúziónak soványka (ámbar nem is annak szántam). Csupán arra akartam emlékeztetni vele, hogy bár szeretnénk, s időről időre kísérletet is teszünk erre, alighanem képtelenek vagyunk elmenekülni a szabadságunk elől. Noha persze azt is ugyanilyen készségesen elismerem, hogy nem könnyű együtt élni sem vele.

De hát ki mondta, hogy az?

Kőrösi Csoma Sándor és a kalmár

Kőrösi Csoma Sándor vándorútja közben többször előfordult, hogy amikor folyóhoz ért, a víz kettévált előtte, s ő száraz lábbal kelt át a túlsó partra. Az arra úszó halak meghökkenve dugták ki fejüket a két függőleges vízfalból, melyek keresztelték a folyót: mi van, mi ez a rés, miért nem folyik a víz tovább? Nem mindig történt így, csak ha nem mutatkozott révész a parton, hogy ladikjával átvigye az utasokat.

Kőrösi Csoma Sándor nem szokott nagy ügyet csinálni a dologból, szépen megköszönte az égieknek a praktikus csodát és folytatta útját tovább. De megesett, hogy észre sem vette a mirákulumot, úgy belemerült a magyar őshaza holléte fölötti töprengésbe, vagy annyira lefoglalta valamely nyelvészeti probléma vizsgálata.

Ha ő nem is mindig vette észre a vizek szétválását, észrevette egy szemfüles kalmár. S hogy hasznot húzzon belőle, különféle portékákkal megrakott szamarát kötéféken vezetve, szorosán Kőrösi Csoma Sándor nyomába szegődött, megspórolva így a révéseknek járó pénzt. Már szép haszonra tett szert ezzel a mesterkedéssel, de nem volt elég neki, még nagyobb nyereségre vágyott.

– Beszélni szeretnék veled, ó, vándor! – szólította meg a kalmár Kőrösi Csoma Sándort, mikor ismét egy folyóhoz értek. – Szent ember lehetsz, hogy utad során csodák történnek. Úgy válnak ketté előtted a folyók, mint Mózes előtt egykor a Vörös-tenger.

Kőrösi Csoma Sándor látta már egy ideje a szeme sarkából, hogy valaki a szamarával ott farkal a nyomában, de eddig nem tulajdonított jelentőséget neki. Most jobban megnézte, miféle szerzet, s bár nem tartotta sokra azokat, akik nem a szívükben hordják, ami számukra fontos, hanem sok kicsi tárgy képében egy számár háttára pakolják, mégis válaszolt neki:

– Csoda minden ezen a világon, jóember, és azok vagyunk benne mi is. Miért hát épp a folyók viselkedése ragadta meg a figyelmedet?

A kalmár ekkor szaporán mondani kezdte, mit fundált ki számára vezetése közben. Szép, szép, hogy a víz kettéválásával megspórolható a révdíj, de jóval többet is ki lehet hozni ebből.

Ha például Kőrösi Csoma Sándor a folyón való átkelése után nem folytatná útját, hanem visszamenne, hogy aztán újra átgyalogoljon, szóval ide-oda járkálna a kétoldalt meredő vízfalak között, hogy azok még sokáig szétválva maradjanak, akkor egész karavánokat lehetne száraz lábbal átvezetni a folyón, sok pénzt szedve be tőlük. De tovább is van: mindkét parton sátorábort kéne kialakítani a csodára kíváncsiak számára, persze ők is fizetnének a látványosságért. Élelmezésük könnyen megoldható a két függőleges vízfal-

ból kihuzigált halakkal, melyek megsütve nagy felárral árusíthatók, mint eredeti sültcsodák – újabb pénz a házhoz. Ő részéről magára veszi a vállalkozás megszervezésének nyűgét, Kőrösi Csoma Sándorra csak a vízfalak közötti jöszmékelés maradna, igazán potomság. A hasznon osztoznának, ajánlotta kegyesen a kalmár, hetven százalék az övé, harminc a Kőrösi Csoma Sándoré, na jó, legyen hatvan-negyven az arány, lássa, úriemberrel van dolga.

Kőrösi Csoma Sándor elhűlve hallgatta a sok sületlenséget. Rögvest faképnél hagyta volna a kalmárt, de meglátta annak szemében a tüzet, ami csak a megszállottakéban lobog. Nem mindig nemes cél táplálja, de akkor is égi tűz visszfény. Akiben megvan, az nem ismer akadályt, minden erejével kitűzött célja felé törekedik. Kőrösi Csoma Sándor értékelte az ilyesmit, nem szerette, ha valaki szemében kialszik a tűz. Még akkor sem, ha nem épp felemelő dolgokért lobog. Gondolkodott hát egy sort, majd elmesélt valamit.

Nem messze innen, mondta a feszülten figyelő kalmárnak, van egy hely a hegyek között, ahol a föld alatt sok aranyrög található. Nem kell mélyre ásni, egy-két arasznyira csak, minden ötödik-hatodik lyukból előbukkan a fényes sárga érc. Véletlenül akadt erre a helyre, vándorlása közben, más nem tud róla, a legközelebbi falu egy nap járóföldre található. Úgy látja, a kalmárt erősen foglalkoztatják az anyagiak, ezért megmutatja neki a helyet, ha akarja.

A kalmár nagyon akarta. Szemében a tűz még jobban kezdett lobogni. Kőrösi Csoma Sándor folytatta. Jól van, mondta, elviszi arra a helyre, de előbb meg kell beszéljenek ezt-azt. Mivel sok ott az arany, hosszú időt igényel, ha mind ki szeretné ásni. Ha az összes aranyrögöt meg akarja találni, élete végéig áskálhat. Ezért jó volna, ha beszélne a napi járóföldre lévő falucska lakosaival, lássák el rendszeresen élelemmel. De nehogy aranyröggel fizessen érte, a falusiak ne is tudjanak az aranyról! Megvadítaná őket, talán el is vennék tőle, még az élete is veszélybe kerülhetne. Hanem az élelemért cserébe adogassa oda a számára háttára pakolt holmikat. Biztosan hasznát veszik az eldugott falu lakosai. Ha elfogy az áru, inkább menjen el új portékákért a számárral, de ne nyúljon az aranyhoz!

A kalmár buzgón bólogatott, máris féltetni kezdte a még föld alatt rejtőzködő aranyait. Kőrösi Csoma Sándor ismét gondolkodott egy sort, majd folytatta. Legjobb lesz, mondta, ha az aranylelőhely környékén ás majd egy mély gödrot, és abba rejti a sok kis lyukból összegyűjtött aranyát. Ahogy beletesz pár aranyrögöt, fedje is be nyomban valamivel, álcázza jól, ne tudja senki, hol a kincs. Így

Hysteria

egész életében halmozhatja az aranyat a csak általa ismert helyre. Ha majd érzi, hogy közeleg életének vége, temesse be jól a gödrot, s még valami növényt is ültethet föléje. Az arany helye így halála után is ismeretlen marad, még holtában is az övé lesz. Közben ne felejtse el betömni a sok kicsi lyukat, melyeket az arany keresésekor vájt, ne jöjjenek rá utólag se, arany után kutakodott ott valaki. Fő, hogy minden lyuk be legyen tömve, ne maradjon likacsos a táj.

A kalmár áhítattal nézett Kőrösi Csoma Sándorra, mint hívó, ha megjelenik neki az Úrangyala, és remegő hangon mondott köszönetet. Főként azért remegett, mert nagyon vágyott már az aranylelőhely után, alig várta, hogy áshasson. Meg is ígérte, apróra úgy fog eljárni, ahogy Kőrösi Csoma Sándor mondta. Betart mindent, csak menjenek már. El is indultak.

Kőrösi Csoma Sándor nehéz szívvel tért le útvjáról, de szeretett segíteni másokon, hát beiktatta ezt a kerülőt. Ellátmányügyben útba ejtették a lelőhelytől napi járóföldre fekvő falucskát, az ottaniaknak jól jött, hogy időről időre árut cserélhetnek a kalmárral. Miután a lelőhelyre értek, Kőrösi Csoma Sándor magára hagyta a kalmárt, turkáljon kedvére. Az nem kérette magát, ásót vett elő a szamarára pakolt batyuból, és nyomban nekilátott megbolygatni a földet. Arca csak úgy sugárzott a boldogságtól. Kőrösi Csoma Sándor is örült, hogy ilyen alkalmasan sikerült elrendezni mindent. Jól járt a kalmár, és jól jártak a falusiak is. Talán még az arany is jól járt. Minek gubbasszon külön-külön, szerteszt a föld alatt, mikor gubbaszthat egy bogban is ugyanott, úgy sokkal jobb. Vagy ki tudja.

Kőrösi Csoma Sándor folytatta útját. Szaporázta a lépést, be kellett hozza a kiesett időt. Ezután mégis gyakrabban tett kitérőket, hogy révész vigye át, ha folyóhoz ér, ne keltsen feltűnést. A vizek szétválása nagy húhóval jár, fut a nép álmélkodni, félreért mindent. Egy csoda könnyen eltereli a figyelmet a lényegről. A halakat sem kell meghökkenteni sűrűn.

PAVILION 420

105

– szerkeszti Horváth Benji

DEZSŐ KATA

Beépülés

*Zalában minden végződést egy
felkészületlen bunker jelöl,
fennmaradása bizonytalan,
mint egy frissen eltört ágban a folyadékirány.*

Van még erő bőven a kertben,

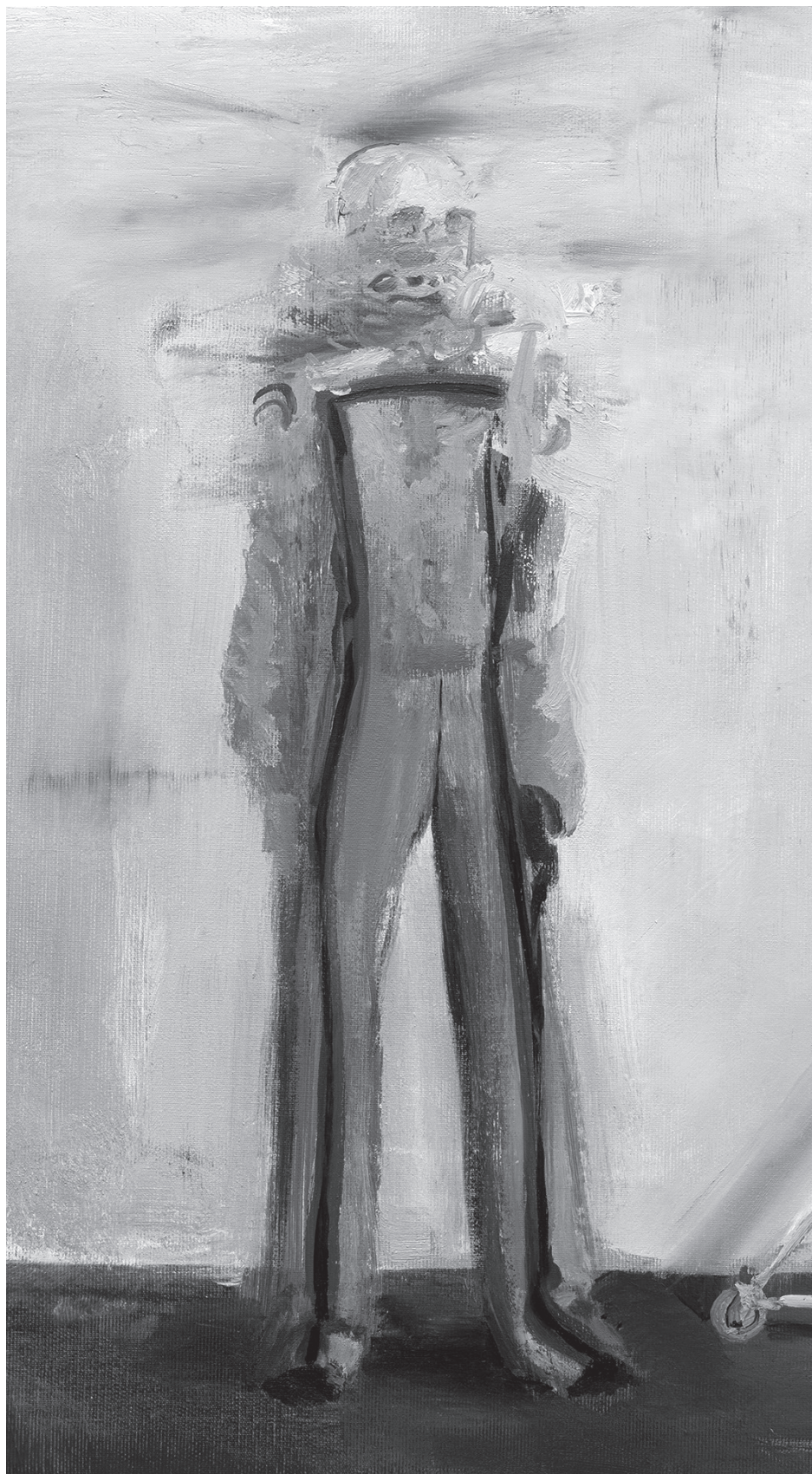
*(a kert: minden beépítetlen parcella,
az épülés által kiüríthatatlan, nyers alap)*

*az egyik szélen pottyantós,
a másikon dagadt rózsák,
a köztes sávban mozgolódás:
eljutni a trágyától a trágyázottig.*

*És arról, hogy az ittenieknek sajátja csak
a félelem elalváskor,
hogy másnap felkelnek ugyanígy,
miért nem esik szó, tudjuk mind,
egymás fele fűjjük cigarettáinkkal,
(a cigaretta: gyújtósáv a papír és a dohány
égési sebességének játékához)*

*hiába rontottuk el a ránk bízottakat,
erről nem beszélhetsz senkinek,
ha új országra akarsz telepedni,
(új ország: ahol a tavasz tényleg csak egy kiskabát,
példamondat:
Tavasz: kiskabát a vodkagyári dolgozón,
kiskabát az árváin)*

*itt kell hagynod történelmedet,
hogy frissen eltört ághént kezdhesd újra,
melyben csak pillanatnyilag domináns
az egyik vagy a másik folyadékirány,
ahogy dicsőséggel
a legújabb kertbe kapaszkodik.*

Ghost rider

GYÖRGY ALIDA

Papírdoboz

A fűbe törölöm a cipőmre ragadt sarrat, amíg Kincstöt várom. Nem volt nagy eső, de a belső utcában ilyenkor mindig sár van. Mehetnék a főúton is, de úgy szoktuk, Kincsóval meg Magdával, hogy én indulok először, mert én lakom a legmesszebb az iskolától. Aztán jön Kincsó és utána Magdi. Nem járunk sokan a kézimunkakörre. Úgy tizenöten az egész faluból. Ebből három fiú. Az egyiket Laposképűnek csúfoljuk, mert olyan az arca, mint amit kivasalnak. Mindig folyik a nyála. Beszélni is nehezen tud. A másik két fiú mindig megvédi. Még olyankor is, ha nincs a közelben tanár. Nem értjük, miért. A kézimunkakörön nem csúfolhatjuk, mert olyankor a tanárnő mindig ránk szól. Egyszer félre is hívott, azt mondta, fogyatékos, nem tehet róla, de jó gyerek ő. Dicsérte a másik két fiút, akik minden héten eljönnek vele. Ezután azzal is csúfolódunk, hogy bolondok házába kéne zárni, mert fogyatékos. Néha sír, de nem sokat. Egyébként nem értem, miért jár hozzánk. Az alaphajtogatásokat sem tudja megcsinálni. Mindig segíteni kell neki, és akkor a tanárnő vele foglalkozik, mi meg olyankor sugdolozunk Kincsóval és Magdival. A tanárnő ilyenkor csúnyán néz. Pedig nem is a mi hibánk, hogy nem haladunk, hanem Laposképűé.

Megjön Kincsó. Együtt megyünk tovább. Kincsó szép lány, de mindig báránybőr szaga van. Amikor leköltöztünk alszegbe, és először mentem át hozzá, hányingerem lett a szagtól.

The Collector and the Phantom

Az apja bőrös. A házuk tele van különböző állatok bundájával. Van medve, farkas. A kedvencem a kengurubőr. Az a legpuhább. Kincsó belém karol, hogy ne csússzunk el a sárban. Magdi már a kapuban vár. Amikor megérkezünk, a tanárnő lelkesen mutat egy könyvet. Most kapta külföldről, azt mondja. Új hajtogatási minták vannak benne. Gyönyörű virágok. Körbeadjuk a többiek között. Végül kiválasztunk egy ékszerdobozt. A tanárnő azt mondja, az túl bonyolult nekünk, és ma mással készült. Ragaszkodunk hozzá. Pár perc után sikerül meggyőzni. Színes lapot oszt ki. Cserélgetjük a színeket. Én piros dobozt akarok. Az első pár lépés könnyű, mert már ismerem az alapokat. A tanárnő mindig szól, minél pontosabban tőrjük be a papírt, mert ha nem, később elszakadhat. Most nem nézi végig egyenként, hogyan csinál-

juk. Egyből Laposképűhöz megy segíteni. Egy kicsit csámpás lett a doboz, de így is rá tudom tenni a tetejét. Kincsó dobozának egyik oldala kilyukadt. A Magdié lett a legszebb. Kicsit irigy voltam rá. Neki mindig minden sikerül. Hiába vagyunk mi ketten az első tanulók, ha valamiből nem a legjobb jegyet kapom, anyám első kérdése az, hogy Magdáé hányas? Bezzegmagda tudott jó jegyet kapni. Bezzegmagda segít a szüleinek. Bezzegmagda olyan rendes kislány. Ha én kapom a jobb jegyet, az sosem érdekeli.

Elindulunk hazafelé. Laposképű és a másik két fiú jönnek utánunk. Azt kiabálják, hogy Laposképű szerelmes. Álljunk meg. Kincsó egy követ dob felénk. Nem talál el senkit. Befordulunk a belső utcába. Már nagyjából felszáradt a sár. A fiúk lemaradnak. Elköszönünk Magditól. Aztán Kincsó is hazaér. Én csak egy sarokra lakom. Amikor befordulok az utcán, a három fiú jön velem szembe. Az egyik megragadja a karom. Laposképű szerelmes beléd. Kirántom magam a szorításából és szaladni kezdek. Haza nem tudok, mert elállják az utat. Kincsóék fele megyek. Zárva van a kapu. Ki akarok szaladni a mezőre. Beleragad a cipőm a szántásba. Utolérnek. A fiúk lefogják a karom. Biztatják Laposképűt, hogy csókoljon meg. Csak szerénységből tiltakozik. Nincs ezzel baj. Jó lesz. Ő áll előttem. Egy darabig nem mozdul. Aztán próbál megpusztilni, de rángatom a fejem. Érzem a nyálát az arcomon. Még jobban kapálózom. Lerántanak a földre. Csupa sár a ruhám. Otthon a bátyám megkérdi, mi történt, miért sírok? Csak el estem, mondom, és a dobozom tönkrement. A bátyám nevet. Majd csinálsz másikat.

CSILLIK KRISTÓF

Citrom

*A saját hangomat is alig hallom,
szerencsére akkora idelent a zaj.
A kilógó hasú csaj negyedjére
megy koktéleért a pulthoz,
Istvánra figyelek, aki Tisza Istvánt
méltatja, közben csorognak a könnyei,
mert 26 éves, és még mindig nem tudja,
mihez kezdjen az életével,
én meg próbálok kifarolni a témából,
anélkül, hogy elsodornék valamit.
Teszek valami megjegyzést Tiszára,
az elefánt vállamra teszi ormányát.
Csendesesen jelzi, hogy itt van és érti.
Alig pár méterrel a Dob utca alatt
több asztalnál megváltják a világot,
a kilógó hasú csaj nagyokat nevet.
Fáztunk, ittunk és pizzát ettünk,
aztán elbúcsúztunk a Deákon,*

*nyugodtan alszom a buszon,
tudom, mikor kell leszállnom.
Az üstben egy újabb éjszaka;
füttentek az elefántnak,
ketten ballagunk haza.*

A mederben ül

*Az asztallapot nézd,
ott nem villognak démoni szemek.
Négykézláb vonyítok délelőtt,
este XIX. századi magyar prózáról
vitázom kulturált lányokkal,
keresztbe vetik a lábukat
és folyékonyan hazudnak,
de megfog ez, ismerem,
bolyhos pulcsiban ülök,
átrobognak fejem felett
a sárga jazz éjszakái.
És peregnék lényegtelen dolgok
(kertmozi vásznán a zivatar),
míg végre csenddé török*

*az utolsó földre vert pohár.
Hogy Andi után az október?
Szilánkból falra csirizelt mozaik.
De a szív makacs dolog,
sugdos és nem hagy elmerülni.*

Molyok és kártevők

*Mezítláb sétáltunk a tűz felé, amit
a fiúk gyújtottak még világosban,
hogy odacsalják a szép és buta lányokat.
Lábunk nyomot hagyott a homokban,
egy farönkről hallgattuk a beszélgetést.
Jöttek a lányok, ingatták a csípőjüket,
a fiúk az úrutazásról magyaráztak.
Körbeadták a borosüveget, mi meg
ittuk a sört, és felváltva gúnyolódtunk.
Lassan besötétedett, és a társaság
egymásba kapaszkodva kocsiba ült.
Csönd maradt, csikkek és üvegek.
A tűzhöz kuporodtunk, fejünk körül
fényre gyűlő kártevőkkel, molyokkal.*

SOMOGYI TIBOR

Elasztikus fülek

Sokáig hittem azt, hogy olyan vagyok, mint a többiek. Hiszen a kirakat tükrében egy alakot láttam, arcán kedves, vonzó félmosoly, csintalan tekintet, összességében egy barátságos szerzet. Kihúztam ilyenkor magam és peckesen, pöpecen, kissé talán nyeglén, nyafkán vonultam az utcai kaval-kádban.

Pedig akkor még nem voltak ilyen elasztikusak a füleim. Nem is vettek észre az emberek, vagy elfordultak, elhúzott grimasszal elnyaklottak mellettem. Aztán amikor hazaértem, a félárnyékos tükörben kirajzolódott vonásaim mindig mások voltak. Mássá tették, elmismásolták. Először egy savanyú fintor, a hozzá illeszkedő fancsali vonalakkal, aztán idővel csatlakozott hozzá egy kis sötét vonás, egy alattomos ránc, kegyetlen pengeéllé köszörülődtek ajkaim, mígnem egy másik arctalan ismeretlen vagy arcoss ismerős gúnyujjai nem gyurmáztak oda egy bamba vigyort, tekintetem helyére matt fekete lyukat, és azon kaptam magamat, hogy arcom térsza, fejem csálé, a hajam seprű, a fülem propeller, a gerincem pedig gumírozott, az egész testem gnomizálták.

Rajzoltak, rádióztak, torzítottak, olyan lettem, mint ahogy ők látnak, olyannak látnak, amilyenén lettem, elnagyolt, taszajtó, szétfolyt és pacás.

Elegem lett, és amikor lelkelem felforrított gőzei és gázai belobbantak, cselekvésre szántam el magam. Ne fessen, rajzoljon, pacsmagoljon, alakítson, ferdítsen, nyomorítson engem senki a maga kedvére, szottyára, elég volt a legelőből.

Csak elhatározás kérdése volt. Meztelen testem lassan kitapintottam a cipzárom húzókarját, és elmormoltam egy fohászt abban a reményben, hogy nem rozsdásodott be. Gyors mozdulattal széthúztam és kiléptem belőle. Meglepően kevés volt a vér, a hám, a savó és a nyirok, de azért sietnem kellett.

Azután szépen kifordítottam és kiráztam a bőrömet, mely meglepően jó állapotban volt, némely kóbor mitesszertől eltévelyedve. Amióta a generálózat véghezvittem, komótosan visszabújtam a hámrühámba, amelyet ezentúl kifordítva viselek.

Új emberré lettem, csupán akarat, erő, elhatározás, fájdalomtűrés és kreativitás kérdése volt az egész.

Elégedett és boldog leszek most már. Csak örömben könnyezem, apró fehér gyöngyszemeket, amelyek a szemem gyöngycsatornáján evickélve peregnék végig arcomon. Kristálycsipákat dörzsölök ki a szememből, apró mikrotopázokat, amelyek nem undort, hanem elragadtatást váltanak ki, orromból medvecukrot túrok, piszkálok és nemcsak jóízűen fogyasztom, de szívesen megkínálok vele bárkit. Az ajkam mézzel teli, és sosem szárad ki, nyelvem izlelőbimbói hálásan kivirágzanak éjszaka, és a nyelvemet elborítja a sűrű, jótékony hatású propolisz. A mellizmaim folyékony vattacukorral vannak feltöltve. Az orrom hegye gumicukor, a szívem mézeskalács, apró, kedves tükörrel, amely rit-

musra ring, a bordáim grillázsbevonatúak, sáfrányt izzad a hónom alja, a hajam a legnemesebb nyersselyem, és a füleim... A füleim elasztikusak.

A jobb kezemen, melyeken a köröm szarvasgombás, a nagyfeszültség állítható, és rajtam múlik, hogy megráz-e vagy simogat. Vannak rajtam gombok, karmantyúk, fogantyúk, vezetékek és karok. Még készül a használati utasításom. Még gondolkozom, hová helyezzem át a webkamerát, mert a köldökomban valami zavarja a vételt.

Most már olyan ember vagyok, mint a többi. Így már kedvelni fognak.

A házikedvenc

– Az van, hogy tényleg nem szeretem a haszontalan házikedvenceket. Mert ugye, a nyúl az oké, puha, aranyos meg minden, és ha megunod, mehet a levesbe. Eddig rágta a répát, most vele fő. – Mátyás, ez a jó negyvenes, bajuszos férfi, gurgulázva nevetett. – A kutya is rendben, ha van funkciója, kotorékol vagy őrzővéd, vagy kielégíti a gazdáját. Komolyan! Vannak ilyen macák, akik inkább ízélnek egy szép nagy doggal, mint pasival. Na, az az igazi hot dog, vagyis hot dug. Nem hiszitek? Olvastam a neten. Na, macskát viszont sosem tartanék. Semmi hasznuk, amióta nem fognak egeret, meg különben is szófogadatlanok, sunyik. Nektek milyen állatotok is van? Ilyen gyíkféle dög, ha jól emlékszem.

Mátyás vendégei, egy fiatal pár, csak fél füllel figyeltek rá.

– Kaméleon – válaszolta Réka, de kék szeme csak az előttük tevékenykedő háziállatot követte.

– És az mire jó? Kitakarít? Kimossa a szennyest? Kiganézza a tyúkólat? – Mátyás türelmetlenül csettintett a nyelvvel. – Ugye, hogy nem. Isztok még egyet?

Szilárd automatikusan nyújtotta a feles poharat.

– Kezdetben voltak gondok. Be kellett törni, mert rakoncátlan volt – tért a tárgyra Mátyás, miközben töltötte a fiataloknak a pálinkát. – Engedetlen. Bemászta a szobába, meg felugrott az ágyra. Meg a székeken lustálkodott volna. Még mit nem. Állatnak odakint van a helye. A konyhába is csak délután engedem be, amíg megcsinálja, amit kell, mire az asszony hazajön. Maris aztán végképp nem tűri, hogy elkanászodjon. Egészségetekre!

Ittak.

– A múltkor, mikor elutaztam egy hétre, persze végig láncon tartotta, meg a szájzárát is rátette. Mikor bent volt a házban meg odaszózott neki a kutyakorbáccsal. Enni is alig adott neki. Én nem szoktam fegyelmezni, ha nem muszáj. Amit egyáltalán nem tűrok, ha felugrál, és próbálna két lábra állni. Azért is van rajta ez a heveder, hogy maradjon csak négykézláb. Szerencsére már vagy fél éve nem próbálkozott. Meg persze kussban kell lennie, atyaég, mire a hangoskodásról leszoktattam. Ahhoz tényleg türelem kellett.

A jókora fészág most leült a hátsó lábaira. Tükörfényes volt a konyhakő, amelyet mellőso mancsaival felsúrolt.

– Nagyon szófogadó most már. Tudja, hol a helye! Egy nyikkanást sem hallottam tőle vagy öt hónapja. Meg nem is eszik sokat.

Night walk

Réka az élőlényre nézett. Keze megindult a feje felé, hogy megérintse, de Mátyás rászólt:

– Én nem nyúlnék hozzá. Adok neki persze vitaminokat, mert fontos nekem, hogy egészséges legyen, meg hát nem egy fiatal példány, de attól még, ki tudja milyen fertőzést lehetne tőle elkapni, ami rá nem hat, de miránk igen. Nem olyan, mint mi vagyunk. A galambok is szépek, meg minden, de beleikben egy csomó baci meg vírus tenyész.

A lény hirtelen a fiatalokra nézett, majd lesütötte szemét.

– Sipirc! – kiáltott rá gazdája, erre lómhán kioldalgott a nyitott konyhaajtón.

– Köszönjük, hogy megmutattad – állt fel Szilárd. – Most mennünk kell, nemsokára jön a buszunk.

– Akkor szóljatok, ha kell nektek is egy. Tudok szerezni szelidet, szófogadót. A Mihályék hebehurgyán vettek egyet, aztán hangos volt nagyon. Ki kellett vágni a nyelvet, de még mindig morog néha.

Sötétedett. Átvágtak az udvaron, Mátyás benézett az ólba, majd bezárta az ólajtót.

– Jó helye van itt. Raktam be a vackába egy régi tollpárnát, szőnyeget, meg látátok, nadrágot is adtam rá. Gondoskodom róla. Szerintem nem vágyik oda, ahonnan hoztam.

– Pénzért vettek? – kérdezte Szilárd

– Nem, befogtam. Domesztikáltam. A Tescóban voltam nagybevásárláson, mikor odajött hozzám és azt mondta: „Szegény hajléktalan vagyok, segítsen ki pár forinttal. Nem iszom, nem dohányzom, ételre kell.” Elmondtam a feltételeimet. Belement. Azóta itt van. Takarít, mos, rendben tartja az udvart és mindehhez nem egyenesedik fel. Meg vagyok vele elégedve.

Kinyitotta a kaput:

– Örülök, hogy itt voltatok. És ha kell ilyen hasznos házikedvenc, csak szóljatok.

Réka szólalt meg félénken:

– Amikor rám nézett... úgy nézett, mint egy ember.

Mátyás a fejét csóválta:

– Néztetek már disznó szemébe? A disznók tekintete is olyan, mintha emberi lenne, de mégis eljön az idő, amikor le kell vágni őket.

Miután elköszöntek Mátyástól, szó nélkül sétáltak a külvárosi buszmegálló felé, miközben egyre jobban szorították a másik kezét.

HORVÁTH EVE

rend

érdekes előadáson ülök, fakultatív tábor tagjaként, este hét, egy közgazdászból bencés szerzetessé lett alumnust hallgatók, aszketikus és elvonulásra egyre hajlamosabb lényem talán irigyli is, én éppen kifelé a vizsgákból, egy kapcsolatból, egy városból, elmélyülten figyelek, szép ember, velem egykorú, fényes – hirtelen valami kihagy, félreверődik, majd bömböl a mellkasomban, zúg a fülem, úszik az atya, tátog, csúszok bele a székre, na most mi lesz, anyám, lélegezz, lélekjelenlét, még jó, hogy itt van a pap, csillapodom, de más vagyok, ködben tapogatózom, akár a vak, tehetetlenül, ez a test nem is enyém, mérem a pulzusomat, jön a lift, felmegyek szállásomra, kinézek, szemben a templom, egyedül istené a dicsőség, elterülök az ágyon, még másnap is úgy érzem magam, mint akit áttörtek valamin, és megteszem fogadalmam: csatlakozom a renchez.

teraszversek

1.

csak a nap hozza helyre a szélütögette világot
letört ágak csonthalmain madarak szotyoláznak
takaros háztáji biomagányok kukucskálnak az ablakon
kocsonya remeg a kamrában és a pókok szertefutnak
mikor kisöprik a telet a hajnalkötényes asszonyok
penészes falak csendjéből feldohognak a tárgyak
minden képtelenség valóságos látvánnyá növekszik
az elszontyolodott konty kibomlik – farsangi báj ez;
avagy „beöltözés a levetkezésbe” plasztikus árnyékvetés-
forgó (kafkabál) a veranda titokzatosan sejteti hogy lesz
feltámadás ahogy a kőlap mintáira fodrozódva kiülnek
a felhőgyerekek miközben bújócskáznak a nappal

2.

a szerelem aritmia
kihagyás
élettere elköti a figyelmet
kisajátít és eltulajdonít
nem hall semmit
a dobbanástól pulzusa kirohanások

félreверések irracionális
tünetegyüttese megnyíló
föld mintha mennyzene
– decrescendo

3.

végelgyengül a tél
lassan az utolsó mínusz
is kinullázódik
vigasztaló a deal
hogy újra nő a fű

4.

ülök a teraszon, lehunyom
szemem, belül a napfény
pontja, cikázik fel és alá,
napi két óra kintlét,
terápiás céllal – már
lankadnak a hóvirágok,
egy fakopáncs beköszön,
különben cinkék, általános
madárzsivaj, mint iskolában
menza után, ledobott
hátizsákok a napok, zsemleből
kilógó parizer, akár egy
emotikon, készül az aranyeső,
hát kell ennél több szerelem?

égből pottyant labdák

nyáron kivittük a kertbe a szétnyitható konyha-
asztalt, szúnyogháló-sávot kapcsoltam rá
ruhacsipesszel, így pingpongoztunk. engem
elkapott a röhögőgörcs, ahogy eszembe jutottak
a nevelőapám grimaszai, amikor részegen játszott.
isten nyugosztalja, a mennyei fröccsbárban csuklik.
de legutóbb brixtonban ütöttem én is el így az
időt a csonttütőkkel, a borítás rég lefoszlott róluk,
mindig volt instant kávé a community trustban,
ahová többek között netezni jártunk. a pingpong-
labda kaucsukszaga azonban a gyerekkort töri
fel, mint egy tojás, ülök a következő játékra várva.
mit pattog maga? szól rá anyámra egy hapsi a hetes
buszon, félek, hogy leüti, a végállomáson pedig
egy cigányasszony üvölt: ne bámulj, te vak genyó!
persze, napszemüvegben vagyunk, cipekedünk
haza a teszkóból, akkor még megvolt a pesti lakás,
a zuglói panelhalomban. aztán egy fonák kontra,
majd a tenyeres pörgetés kipenderített minket,
matt fehér labdacsokat, szétgurultunk, agyon-
tapostak, behorpadtunk itt-ott, de szerváltunk egy
vidéki házat, s most ömlik a könnyem a nevetéstől,
rázkódik a lapockám, ráborulok a kútra, istenem,
micsoda ejtés!

Dezső Kata (1996, Zalaegerszeg) jelenleg a PTE BTK művészetelméletek mester-szakos hallgatója. Első verseskötete: *Aki-
ket hazavártak*, 2017.

György Alida (1995, Zetelaka): Tanul-mányait a BBTE Bölcsészettudományi Kar magyar-komparatiztika szakán vé-gezte, majd tanult film, fotóművészet és média szakon. Jelenleg drámaírás mester-képzést végez Marosvásárhelyen. Első kö-

tete idén jelenik meg a FISZ és az Erdélyi Híradó Kiadó közös gondozásában.

Csillik Kristóf 1994-ben született Buda-
pesten, az ELTE BTK-n diplomázott 2017-
ben, jelenleg jogot hallgat. Első kötete a FISZ-nél jelent meg (*Hüllők idősza*).

Somogyi Tibor (1984, Debrecen) a Debreceni Egyetemen végzett, jelenleg magyar- és drámatanárként dolgozik.

Novelláit többek között a *Várad*, a *Spa-nyolnátha*, a *Szkholion*, az *Amúgy* és a *Félonline* közölte. Drámákat és slameket is ír. Szereti a macskákat és a szójáté-
kokat.

Horváth Eve 1984-ben született Nagy-
kanizsán. Jelenleg Dunavecseán él. Meg-
jelent kötete: *Konzol* (Mersz Könyvek,
2019.)

Akikbe besűrűsödnek a szavak

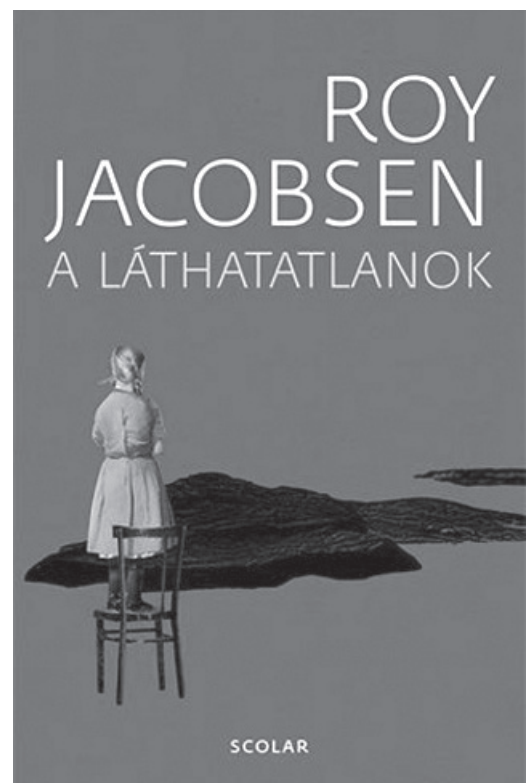
Bár Roy Jacobsen 2018 őszén a Margó Irodalmi Fesztivál meghívottja volt, a magyar szakmai recepció nem nagyon látta meg a fordításban *A láthatatlanok* címmel akkoriban megjelent regényét, egy trilógia első részét (ez utóbbit ugyan a Scolar kiadása nem jelöli). Pedig érdemes elidőzni a 20. század első évtizedeiben egy észak-norvégiai szigeten élő család történetét visszafogottan és empatikusan elbeszélő könyvről. A magyar olvasó számára az élményt egy fura familiaritásérzés fokozhatja – amint ezt a párhuzamot Szarka Károly¹ is kifejti –: bár ismeretlenek számunkra a *færing* vagy a *lefse*, a narrátori pozíció, mely mint ha egyszerre lenne kívül és belül az elbeszélte világon, szentimentális nosztalgiazás nélkül, de mégis mély szeretettel és megértéssel közelítve tárgyat; valamint a bemutatott mikroközösségnek a belső dinamikája és a földrajzi tér kötöttségeihez, illetve a külvilághoz való viszonyának változásai Oravecz Imre *Ondrok gödrére* emlékeztethetnek, annak ellenére, hogy itt a burjánzó stilizálás helyett minimalistább elbeszéléssel van dolgunk.

Ste||árium

Barrøya szigetén egyetlen család él: a családfő Hans Barrøy, idős apja, Martin, felesége, Maria, lánya, Ingrid és húga, Barbro. A család a szigeten próbál gazdálkodni, az apa telente néhány hónapra halászni megy egy másik szigetre, illetve olykor áteveznek a szomszédos faluba, túlnyomórészt beszerzés-értékesítés céljából. Idővel Ingrid kerül a fókuszba, a kemény körülmények között zajló élet leírása mellett az ő felnövésének története is a regény. A család megpróbáltatásainak egyik fő okozója, színtere, de egyben terveik, reményeik és otthonuk lényege: a sziget és az azt körülvevő tenger. A regény egyrészt lehetővé teszi a kapcsolódást a sziget toposz irodalomtörténetben ismert hozadékaihoz (jó emlékeztető a *Helikon* 2019/16-os tematikus lapszáma, benne különösképp Fried István *Szigetlét és vágya a boldog szigetekre* c. összefoglaló tanulmánya), másrészt a történet és a szereplők jellemének alakulásában jóval erőteljesebben érvényesülnek azok a mindennapokat meghatározó keretek, amelyek a sziget földrajzi-fizikai-éghajlati adottságaiból származnak. Az éghajlatnak való kiszolgáltatottságról szóló részek (téli viharok, nyári hőségek) váltakoznak azokkal az epizódokkal, amelyek a szigetlakók gazdasági kiszolgáltatottságát mutatják: mivel nem teljesen önellátóak, szükséges a kapcsolatfelvétel a környező szigetekkel, például bekapcsolódni a tejszállító hajó körútjába. Az élettér jellegéből adódó izoláció a pszichét is meghatározza. A társas igény mindenki-ben jelen van, hisz „a szigetek lakóiban besűrűsödnek a szavak, néha ki kell engedni őket” (123), átjárnak olykor egymáshoz, de az alapvető élményük a magány. Leginkább hallgatnak, nem beszélnek meg/ki dolgokat. Nemcsak a szigetlét predesztinálja őket erre, hanem a szocializáció is: Ingrid nem azért

lesz hallgatag és komoly, mert szigeten született, hanem az iskolában tanulja meg, épp akkor, amikor megnyílik számára a világ. A szigetlakók egyszerűeknek tűnnek, de valójában egymás számára is inkább kifürkészhetetlenek, belső drámáikat egyénileg dolgozzák fel: ha valaki sír, a többiek elfordulnak, a szenvedés privát. A kívül (a tenger és a többi szárazföld) és a belül (a saját sziget) viszonyával, átjárásaival analóg módon a szigeten belül minden ember sziget, miközben nagyon egymásra utaltak a túlélésben – ezért különösen súlyos, amikor valaki hirtelen kiiktatódik az egyenletből. A földdarabbal szemben az ember belső egyensúlya végérvényesen felborulhat: Martin, majd Hans halála után Maria mentális egészségének megbotlása következtében Barrøyán a tizenéves Ingridnek és Barbro fiának, Larsnak kell átvennie a családfői és -eltartói feladatokat, ami lassan komoly szerepzavarokhoz is vezet, valamint a generációk közötti különbségeket is kielezi.

A Barrøy család történetének viszontagságaival együtt idő, természeti körforgás, emberi emlékezet, társadalom és történelem, túlélés bonyolult egymásrataltságát fürkészi Jacobsen jó ritmusérzéssel. Teszi ezt egyrészt közvetlen narrátori észrevételekkel, amelyek a szigetvilág átfogó, történeti távlatból való ismeretét is tükrözik: „Az első téli vihar minden alkalommal iszonyatos, borzalmas erővel csap le, ehhez foghatót soha nem éltek át, noha az előző évben ugyanez történt. Innen ered az a fogalom, hogy »emberemlékezet óta«, mert egész egyszerűen elfelejtették, milyen volt, hiszen nem lehet mást tenni, mint legjobb tudásuk szerint túlélni ezt a földre szállt poklot, s aztán a lehető leggyorsabban kitörölni az emlékezetből.” (52). Gyakran a fejezetek felütései is olyan mondatok, amelyek tézisszerűen állítanak valamit. Ezek azért nem válnak zavaróvá, mert egy kollektív tudás megidézéseként hatnak, illetve szilárdságuk itt-ott meg is billen, mint annak a „mantrának” az esetében, hogy a sziget nem hagyható el: Ingridnek adott ponton cselédnek kellene elszegődnie a faluba, de nagyon nehezen talál munkát – egy elejtett mondat viszont azt sugallja, hogy az anyja az, aki nem bírja őt elengedni. Másrészt közvettebb megoldások az olyan jelenetek, amelyek a szigetlakók egy-egy szokásához kapcsolódnak. A partra vetett tárgyakat például úgy őrzik „a nem hasznosítható, de el sem dobható tárgyaknak fenntartott ládá”-ban (19), mint egy kollektív tudattalan, s ezek révén ismerhetik meg vagy képzelhetik el a rajtuk kívüli világot. Ezek között van egy távcső, amit generációnként elővesznek, de bár a szigetlakók számára a látóhatár egy viszonyítási és episztemológiai szükséglet („A látóhatár feltehetően a legfontosabb tulajdona az itt lakóknak, látóidegük álmukban is remeg, noha szinte észre sem veszik, és meg sem próbálják megfogalmazni a jelentőségét”, 28), túl messzire nem szeretnének ellátni, ami szintén olyan védekezési mechanizmus, mint az emberemlékezet fent idézett implikációi: „bizonyára jó oka van annak, hogy a

szem csak addig lát el, ameddig ellát, ez talán a szem és a látnivaló számára egyaránt előnyös” (79). Innen talán a cím jelentés-tartománya is feldúsítható: a láthatatlanok maguk a szigetlakók a történelem nagyobb perspektívája felől, akiknek jelenlétét majd legfennebb néhány rom jelzi; láthatatlanok egymás számára is kínzó magányukban; de láthatatlan folyamatokban a külvilág („a szárazföld”) is. A társadalmi változások, a modernizáció vagy az első világháború hatásai úgy érkeznek Barrøyára, mint a partra vetett, dekódolhatatlan múlttal rendelkező tárgyak, ugyanakkor befolyásolják a szigetlakók terveit és elképzeléseit. Különösen emlékeztet, ahogyan Barbro ragaszkodik a saját székéhez: a nőknek ugyanis sokáig állva kellett a szigeten étkezniük, míg a férfiak ülhettek – a változás itt egyik pillanatról a másikra történt meg.

Úgy is mondhatnánk, hogy Jacobsen regénye arra érzékeny, hogy ki mit lát és honnan – a különbség világokat választ el egymástól. „Maria a filozófus itt, ő más szemszögből nézi a dolgokat, mert egy másik szigetről származik, és van mivel összehasonlítani a helyi viszonyokat, ez tapasztalatnak, akár bölcsességnek is nevezhető, ugyanakkor lehet egyfajta tudathasadás is, attól függ, mennyire különböznek egymástól ezek a szigetek és szemszögek” (25). A szigetre érkező lelkész a táj szépségét emeli ki, ami számára csak retorikai fogásként hasznosul, hisz ő kívülről nem éli meg azt, amit az ismert életformához való ragaszkodás és a beláthatóból való kitörés vágya közé szorult szigetlakók. Kíváncsi volnék, hogy a lassú hömpölygést követő felgyorsulás a cselekményben a regény utolsó negyedében azt jelzi-e előre, hogy a következő kötetekben Ingrid életútjával együtt a szigetlét és az örökkévalóság viszonya is felborul.

Roy Jacobsen: A láthatatlanok. Ford. Pap Vera-Ágnes, Scolar Kiadó, 2018.

Jegyzet

¹ Szarka Károly: *Olyan, mint a magyar, csak ez norvég.* <https://dunszt.sk/2019/04/23/olyan-mint-a-magyar-csak-ez-norveg/>

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ

Kilencedik vignetta

– Részlet a *Feketemunkából* –

„S aztán az se volt mindegy
Hogy ki mennyire bevállalós
Én például hiába mondtam
Hogy ez vagy az a munka
Magas lesz nekünk
Mint Tódor Józsinak a szarkafészek
Komám csak legyintett
Egyszer essünk el – azt mondja
Utána is ráérünk
Hoppá!-t mondani – azt mondja.”

Zene

– Részlet a *Feketemunkából* –

Ezt se hitted volna
Sok mindent nem hiszel
Még csak a tizenkettedik nap
De már kezded megszokni a betonkeverőt
Semmihez se hasonlítható ez a bariton
Semmi rozsdás bádogzörgés
Semmi rozsdás csörlőcsikorgás
Már olvasni is tudod a hangját
Ha üresen forog
Idegesítő egy kicsit
De a cementes vizet keverve
Már van neki valamiféle hangja
Őt lapát homokkal egészen más
S mire a tizenkettedik lapát homok is belekerül
Az maga a szférák zenéje
Isten is ilyen hangot hallhatott
Mikor az eget teremtette

King 2

Monument for the Desert

Lehet hogy őt is idegesítette
A semmi üres kerregése
Ezért vágott bele a projektbe
Ezt se hitted volna
Még csak a tizenkettedik nap
De már szimbiózisban élsz a betonkeverővel
Mint a rezzenéstelen arcú Deborah Kara Unger
Cronenberg Karamboljában az autóval
Nyár elején láttad a moziban
S három hónap múlva már te is
Szimbiózisban élsz egy géppel
Olyan szép baritonja van
Hogy az már zene
Látod-e
Mindenhez hozzá lehet szokni
Biztatnád magad
De ott van például az aszfalttörő
Az tényleg az ördög találmánya lehet.

Huszadik vignetta

– Részlet a *Feketemunkából* –

„Az volt a vicces az egészben
Hogy akinek dolgoztunk
Szintén kőműves volt
A saját házát
Mégse merte felújítani
Egyszer meg is néztem
Hogy ugyanbiza milyen munkát végez
Hát hallod-e
Az olyan házra mondják nálunkfelé hogy
Szarni menjél bé
S enni gyere ki.”

Tiltott élet

Sose tudtam ezt a lányt szeretni! Mint valami tüzes bélyeg, úgy beleégett a szívembe ez a mondat. Végigkísért egy életem át, pedig mindent megtettem, hogy felmentsem magamban apámat, minden erőmmel azon voltam, hogy meg nem történtté tegyem azt a délutánt, amikor tizenkét éves koromban véletlenül tiltott időben mentem el a szobájuk előtt, és kihallatszott a beszélgetés, melynek egy elkapott mondatát magamra vettem, és mint valami tuskés inget, hordozom még ma is, pedig apám már régesrég a földben porlad. Nem tudom, mit kerestem akkor ott.

Nem firtattuk a nővéremmel, miért nem szabad mutatkoznunk szombat délután négy és hat között a szüleink szobája előtt, találgatni találgattunk ugyan, de nem értettük, miként lehetséges, hogy mindig, ugyanabban az időben történjen ott valami, amiről nekünk nem szabad tudnunk. Egymás előtt se mondtuk ki, pedig láttuk egymás tekintetében a sejtést, értettük kimondatlanul is, csak az ember úgy volt vele, hogy bizonyos dolgokat, bármily természetes is, nem köt össze a szüleivel, mert ők alantas dolgokat sose művelnek, szinte nemtelének, mint az angyalok.

Arra egy idő után rájöttünk, hogy beszélgetni is beszélgetnek, mert néha kióvakodtunk, mégsem ülhattunk két óra hosszat mozdulatlanul a szobánkban, viszont az ajtajukig nem merészkedtünk el soha. Ha jó idő volt, inkább elmentünk sétálni a városba, a nővérem a barátaival, én meg a korombeli szomszéd lányt csaltam el valahová. Boldogan jött, hiszen senki nem állt szóba vele, olyan csúnya volt szegény, hogy mindenki irtózott tőle. Sose gyógyult be a seb az orrán, az arcán, és állandóan kesztyűt viselt, mert a keze is folyton sebes volt. Valamilyen immunbetegségben szenvedett, nem is járt velünk iskolába, egész héten bent lakott az intézetben, ahol kezelték, csak szombat délután engedték haza. A nővéremmel nem mehettem, ő sem szívesen vitt volna talán, igaz, így nem mondta ki soha, de tudom, a többiek megtiltották neki, hogy magával vigyen. Túl kicsi voltam hozzájuk, három év nagy idő a kamaszok életében.

Aznap a nővérem valamilyen szabadtéri koncertre ment a barátaival. Én otthon maradtam, nem volt kedvem a szomszéd lánnyal sétálni, játszani, inkább eldőltem az ágyamon, fekvé olvastam a bevált Mikszáth-regényemet, a *Szent Péter esernyőjét*, és közben azon ábrándoztam, egyszer talán majd engem is megszeret valaki.

Amíg apámnak azt a mondatát véletlenül meg nem hallottam, addig se nagyon hittem, hogy engem egyáltalán lehet szeretni, utána meg is bizonyosodhattam róla. Ha még a tulajdon apám sem tud szeretni, hogyan várhatnám el idegenektől, hogy szeressenek?

Anyám is mondott valamit, nem halottam tisztán, hogy mit, csak a hang-

Light guardian

színére emlékszem. Olyan volt, mintha nem is ő beszélne. Rekedtes, megbicsakló hang, mint amikor sokáig nem beszél az ember, és amikor megszólítják, és válaszolni szeretne, olyan, mintha hirtelen elvesztené uralmát a hangja fölött, reszelős, krákogó lesz hirtelen. A hangsúly alapján azt sem tudtam eldönteni, hogy anyám a védelmemben mond-e valamit, vagy csak rátromfol apám kijelentésére. Tulajdonképpen mindegy is lett volna akkor nekem.

Nem állítanám, hogy utána másképpen viselkedett velem. Ugyanolyan szótlanul ült a vacsoránál, mint máskor. Ha rám nézett, nem észleltem gyűlöletet, haragot, megvetést a szemében, csak azt a mérhetetlen közönyt, amivel mindig is nézett. Ritka, kivételes alkalmaktól eltekintve sose tudtam érzelmet fölfedezni az arcán.

A nővéremmel nem nagyon beszélünk róla, de valamiféle hallgatóságos egyezésben szövetkeztünk ellene, már egész kicsi korunkban. Más lett volna, ha mondjuk a nővérem azt látja, apánk a kisebbel kivételez, én meg hogy ővele, a nagyobbal, de az a különös, hogy egyikünkkel sem kivételezett. Mintha egész életében csak a kislányomat szerette volna igazán, aki kétévesen meghalt, én nem is ismertem, a nővérem pedig csak halványan emlékezett rá, és valahányszor szóba került, maga sem tudta eldönteni, hogy saját élményből maradtak-e meg az emlékképei, vagy abból raktározta el őket, amit mások meséltek előtte a nagyobbik húgáról.

Egy pillanatig sem vontam kétségbe, hogy apám kijelentése rám vonatkozik. Nem nevezett meg, mégis tudtam, hogy rám gondol.

Miután alaposan kisírtam magam a szobánkban, szinte örültem, hogy a nővérem nincs otthon, és még vele sem kell megosztani ezt a rettenetes élményt. Persze az is fölmerült bennem egy pillanatra, mi van, ha tévedek, és nem is rám értette apám, hiszen a nővéremmel is ugyanúgy viselkedett, mint velem. Mi van, ha őrá mondta, mert történetesen fiút várt helyette?

Mennyivel egyszerűbb lett volna minden, ha a nővérem után fiú születik, és így nem a kislányomat, hanem a bátyámat hal meg! Akkor talán okkal neheztel rám apám, amiért nem fiúnak születtem. De így?

Apám egész életében a halott lányát szerette. Mindig is tudtam, de a miértjére csak most, így ötvenen túl jöttem rá. Könnyebb volt szeretni azt, aki nincs, és bennünket, akik életben maradtunk, vádolni folyamatosan, szavak nélkül, a pusztán pillantással. Hányszor gondoltam, bár vert volna bennünket! De nem, soha nem emelt kezét ránk. Pedig a nővérem hamar ki tudta hozni a sodrából. Nekem már minden könnyebben ment, kitaposta előttem az utat. Csak igyekeztem kellett utána, nehogy hirtelen benője az ösvényt a dudva. Amint tehettem: ráerősítettem lázadására, és kettőnkkel már nem bírt apánk. Lemondón legyintett, csináljatok, amit akartok, de ha baj lesz, rám ne

számítsatok. Ennek biztos tudatában élte az életét. Minden felelősséget ránk hárított. Főleg a nővéremre, aki sokkal lelki-zőbb volt nálam.

Negyvenhét éves volt, amikor meghalt, és még most is ökölbe szorul a kezem, ha rá gondolok. Magamban azt mondom, ha apám élne, legszívesebben odamennék hozzá, és addig ütném, amíg sírva nem könyörög, ahogyan csak öregember tud rimánkodni az életéért, hogy hagyjam abba. Ütném, és közben fejére olvasnám, hogy ő a hibás a nővérem haláláért, ő tehet róla, hogy én is vakvágányra kerültem, tönkrement a házasságom, egyetlen férfival nem volt épkezláb kapcsolat, mert az önértékelésem a negatív tartományon belül ingadozik, és ha a véletlen nem sodor össze egy régi, titkos szerelmemmel, akkor én is a nővérem sorsára jutok.

Apám lénye észrevétlenül szállt meg bennünket, mint valami gonosz démon, szó szerint belénk rága magát, a csontvelőnkig, és ott garázdálkodott a szelleme egy életen keresztül, bennem talán még holtában is. De most megfogtam. Nagy árat fizettem amiatt, hogy erre csak most jöttem rá. És nem csak én. Anyánk, szegény halk szavú anyánk, idő előtt behalt az önvádba, mintha ő tehetett volna róla, hogy két éves kislánya gyógyíthatatlan betegségben szenvedett. Leste apánk minden mozdulatát, nem győzött a kedvébe járni, mint a kutya, amelyik félszemmel folyton a gazdáját figyeli, várja a parancsot, hogy mihamarabb engedelmességhessen neki, és ha teljesítette, amit kértek, rögtön készen áll a következő feladatra, nem ismer lehetetlent a maga időtlen kis életében. Ilyen volt a mi csöndes, szomorú édesanyánk. Mint egy húséges kutya. Apánk húséges kutya. Bennünket is csak olyankor simogatott a pillantásával, amikor apánk nem látta. A jelenlétében mindig olyan távoli volt, mint a templomban a szentek festett szobra, hiába álltál karnyújtásnyira tőlük, mégis örökre elérhetetlenek maradtak.

Most is sajnálom, hogy nem élt már apánk, és nem nézhette végig, hogy milyen szenvedéseket kellett kiállnia miatta a nővéremnek. Mert miatta betegedett meg, ezt tudom, kis híján én is rámentem. Ugyanúgy jártam, mint a nővérem. A gyomromra ment a sok rejtett szorongás. Egyre kétségbeesettebben néztem magamra a tükörből. Nem tudtam jó szívvel szembenézni magammal, mert pillantásom mélyén ott volt az önvád, hogy nem segíték magamon, de folyton csak a hangot hallottam, ne képzeljem, hogy mindenható vagyok, nincs mit tenni, ez a sorsunk. Halálra vagyunk ítélve, a nővérem a legjobb példa rá, aki mindig erősebb volt nálam, és lám, megadta magát a sorsnak öt évvel ezelőtt, mit akarok én, hol vagyok én őhozzá képest.

Ötvenévesen jöttem rá, hogy apám az oka mindennek. Akinek az életünket köszönhetjük, az visz a sírba bennünket. A nővéremet szó szerint, kis híján engem is. Amikor erre a felismerésre jutottam, elhatároztam, hogy megölöm magamban. Egyik éjjel azt álmodtam, hogy egy fűrészbakon ülök a hátsó udvarban, a pajta előtt. Lógázom a lábamat. Nem ismerős a hely,

teljesen idegen, falusi környezet. Egyszeriben megjelenik valaki, akiről nem tudom eldönteni pontosan, férfi-e vagy nő, mert csuklyás fekete köpenyt visel. Előkap egy pisztolyt, rám szegezi, és gondolkodás nélkül lö. Fölríadtam, még mielőtt segítségért kiálthattam volna. Reszkettem. Abban a pillanatban tudtam, ez nekem nem fog menni, még képzeletben sem tudom megölni apámat, még így sem, hogy már tíz éve halott. Olyan mélyen bennem él, hogy képtelen leszek kiirtani magamból. Irányítja a mozdulataimat, minden mondatomban benne van, mert minden, ami megfogalmazódik bennem, úgy jelenik meg a gondolatomban, hogy neki tetszen. Nem tudok megszabadulni tőle soha.

Erőt vettem magamon, és elhatároztam, lesz, ami lesz, kibékülök vele. Előbb vallatóra fogom, árulja el, mi az oka, hogy így megkeseredett, miért érezte magát felelősnek a kisnővérem haláláért, és miért rajtunk állt bosszút miatta. Végigjártam minden állomást. Elmentem spiritisztá-hoz, asztrológussal, táltossal, jóssal beszéltem. Egybehangzóan állították, hogy az apámnak köze volt a kisnővérem halálához, őmiatta lett beteg, mert már őt sem szerette. A kisnővérem gyenge volt, maga ellen fordította a szeretetlenséget. Én azért bírtam ki, mert erős vagyok, és mostantól még erősebb leszek, mert ettől is meg fogok szabadulni. Nem kell mást tennem, mint elérni azt a nyugalmi állapotot, amikor szembe merek nézni az apámmal, és fejére olvashatom a bűneit. Attól majd megsemmisül. Csupán a szemébe kell mondani, hogy apám, te senkit nem szeretted, az életben, még magadat sem. Mert ha magadat szeretted, másokat is szeretned kellett volna.

Milyen különös. Mióta nincs bennem apám, sajnálom szegényt. Látom magam előtt, ahogy ül a fonott székben, szomorú szemmel hallgatja, amit mondok neki, és nem is próbál védekezni, csak egyre jobban összehúzza magát abban a karosszékben, zsugorodik, zsugorodik, fokozatosan összemegy, a végén már akkora lesz csak, mint egy játékbaba, elfér a tenyeremben, és én úgy érzem, föl kell vennem, magamhoz kell ölelnem, olyan védtelen és kiszolgáltatott lett szegény. Nemtelen, élettelen csecsemőbaba. Már nem bennem lakik, hanem abban a csecsemőbabában. Kivettem magamból, átköltöttem abba a babába. A túlsó sarokba akarom vinni, a többi közé. Már van ott néhány hasonló. Elférne köztük. De gondolok egyet, és inkább kinyitom az ablakot, azt mondom magamban, kihajítom innen, látnom se kelljen többet. Ahogy lendül a kezem, megszólal egy hang mögöttem: Mit csinálsz? Apám hangja. Nem nézek hátra, mert tudom, ha megteszem, végem van. Erősen dobog a szívem, de akkor is véghez viszem, amit elterveztem. Nem válaszolok apám kérdésére, hanem kidobom a csecsemőbabát az ablakon, és nézem, ahogy zuhan, majd ahogy ripityára tör a keze, lába, végül a törzse is, nem marad más belőle, csak egy halom gipszpor a kívül rózsaszínre festett, belül fehér babatestből. És akkor egy időre én is megkönnyebbülök.

VARGA LÁSZLÓ EDGÁR

nem úsztak be

velence csatornáiba beúsztak a delfinek

*ennél szebb apokalipszist
még moziban sem láttunk soha:
az olajfoltok lassan zsugorodnak
távoli szigetek pompás partjain
és az üres utcákon senki se jár*

*ragyogó tavasz van pedig
madarak csiklandják az ég kék köldökét
s az égre itt is ott is slampos libacsordák
vetülnek gyermekkorom emlékeiből
az ózonlyuk ma-holnap befoltozza magát
s greta t.-nek – ha végre fel nő
– más hivatás után kell néznie*

*emberek nélkül jobb a világ:
tehát csak a mizantropok jutottak
a mennybe*

*egy hónapja tart a kijárási tilalom
a vírus mint egy totalitárius rendszer
már a tudatunk is ellenőrzi
befurakszik rendre itt is ott is
két ártatlan futó gondolat közé
a boltba ha nagy ritkán még
kimerészkedünk*

*nem nézünk a többiek szemébe
mintha megfertőzhetne a pusztá tekintet is
s az utcán dagadt szatyrainkkal
nagy ívben kerüjük ki egymást
(hazaérve fáradt büntudattal mossa kezeit
hét-nyolcmilliárd riadt kis pilátus)*

*kosztolányinak most lett csak igaza:
minden lakás olyan akár a ketrec
mint százkarú polip körül fon mindent
az élni akarás kegyetlen diktatúrája*

*egy hónapja vagyok egyedül
a fejemben lakó bágyadt istenséggel
aki a nevemen szólít ha már épp elaludnék
s ha elalszom mégis makacsul-hitetlenül
templomot épít orvul a néma számba
a hozzá esdeklő gótikus imádságból
– a tornya mélyen a torkomig ér
hányásra ingerel: ebből lesz a vers*

*de nem fedi fel magát: titkon botorkál
fejemben
elvegyül mint az égő csipkebokor
ausztráliában
álruhát híz mint mátyás király
álarcot mint egy mindenható betörő:
hiába is rejtegetném előle kincseim*

*közben persze kiderül hogy a delfinek
mégsem úsztak be velencébe (a rohadtak!)
valaki megint kamuzott a neten
– milyen csodálatos a természet...
viszont a szmog valóban eloszlott
a legzsúfoltabb nagyvárosok fölött is
emberek nélkül jobb a világ
és ma sem lesz alvás hajnalig*

*egyedül járom a márványos termeket
rideg és pompás koponyámban
keresem istent pedig nagy a gyanúm
hogy isten most a vírus
s épp az a jó
ha nincsen*

MÄRCUTIU-RÄCZ DÖRA

Hagyományokkal és kontrollkényszerrel nem lehet békésen szakítani

A szolgálólány meséje épp attól lett sikeres, mert egy fiktív, de annál valószínűbb alternatívát mutatott fel arra, hogyan lehet dogmatikusan megalapozni egy patriarchális disztópiát. Kellően felháborító, de szerencsére disztópia, ilyen nincs. Pár évvel később az *Unorthodox* lett az a mainstream sorozat, amely rámutatott, hogy mégis. A csupán négyrészes miniszéria egy tizenkilenc éves williamsburgi szatmári haszid¹ lány, Esther Shapiro (Shira Haas) közösségéből való kiszakadása és önállósodása történetét mutatja be. Fő vázát Deborah Feldman azonos című önéletrajza² képezi, ugyanakkor a sorozat nagyvonalúan megtoldja pár jellemzően filmszerű fordulattal. A cselekmény Esty szökésével indul: a lány a zongoratanára segítségével Berlinbe megy, azonban amikor szökésére (és legfőképp terhességére) fény derül, a helyi rabbi parancsára férje, Yanky (Amit Rahav) és unokatestvére, Moische (Jeff Wilbusch) indulnak nyomára. Időközben Esty megbarátkozik egy igen változatos zenésztársasággal, és maga is pályázik a Zeneakadémia ösztöndíjasai közé. Mindezzel párhuzamosan a hátrahagyott zsidó közösség vívódása és Esty korai házasesztének emlékei egészítik ki a történetet.

Jogos a szkepszis, valahányszor Egy Akkora Korporáció, Mint A Netflix a holokauszthoz vagy kevésbé ismert és kiismerhető vallási szubkulturákhoz közelít (különösen egy olyan zárt közösség esetében, mint az ultraortodox szatmári haszidok). A kezdeti gyanakvás dacára az *Unorthodox* óvatosan, de értőn, szinte dokumentumfilmbe illően mutatja be a zsidó élet fontos mozzanatait, különösen az esküvői ceremóniát illetően. A sorozat első részei precíz felépített narratívát követnek, amelyből nagyszerűen kirajzolódik az elszigetelt vallási közösségek jellegzetes problémái: a szexuális felvilágosítás hiánya (vagy egyoldalúsága), a kényszerházasság, a nők kiszolgáltatottsága és az utódnemzés kényszere. Természetesen nem csak a szatmári haszidokra jellemzők ezek a gyakorlatok (elég csak a mormon poligámiára gondolnunk), épp ezért fontos, hogy az *Unorthodox* nem mi/ők dichotómiában határozza meg a haszidokat, hanem fokozatosan nyújt betekintést abba a kollektív traumába, amely a holokauszt sújtotta zsidóságot érte. Felvetődik a kérdés, hogy legitimálható-e ekkora mértékű abúzus akkor is, ha egy ennél sokkal nagyobb abúzusból fakad, az *Unorthodox* azonban

a nézőire bízva az értékítéletet. Legalább ebben nem egyszerűsít.

Címéből adódóan nem meglepő, hogy legfőbb témája a hagyományhoz való viszony, legyen szó kulturális, történelmi vagy akár nemi hagyományokról. Izgalmas kontraszt például Esty első kirándulása a zenészekkel, szimbolikus fürdése a wannseei tóban,³ a paróka levétele,⁴ valamint az öltözködés fokozatos változása. Az *Unorthodox* nem egy nép- vagy vallási csoport „leleplezésére” tett kísérlet, csupán egy beavatástörténet arról, mit jelent elhagyni egy szigorú szabályrendszerek alapján működő társadalmat. Ezt az elvárásrendszert hozza mozgásba a sorozat is, több közhelyet bont meg azzal, hogy Esty nem szokványos menekülőként ábrázolja (maga is kihangsúlyozza, hogy nem volt fogoly, így nincs is mitől menekülnie – az megint csak a néző dolga, hogy elhiszi-e neki).

Nem csak a zsánerekliészet szedi ízekre a sorozat, hanem a hollywoodi humor eszközeit is. A technológiától elzárta „komikus” találkozása az internettel már annyira szakállas viccnek számít, hogy statisztálhatna egy haszid lagzin (talán a legerőltetettebb mozzanata a sorozatnak, amikor Yanky rákiabál egy okostelefonra, hogy azonnal keresse meg a feleségét). Mégis, az *Unorthodox* úgy viccel, hogy nem viccel: a legtöbb komikumnak szánt jelenet épp a komikum lehetetlenségét aknázza ki: ilyen, amikor a zsidó zsidóviccet mesél, a recepciós *shalommal* köszönti az anticionista haszidokat, vagy a nigériai származású meleg csellista a kivégzett homoszexuálisok nem létező emlékművét emlegeti. Nem a szökés vagy az interkontinentális macskafogó, hanem ezek az ideológiai-kulturális ütközetek teszik érdekessé a sorozatot.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni azonban a bevezetőben említett filmes elemeket, amelyekből mégiscsak érezhetően Netflix-ízű a projekt. Deborah Feldman regénye csak a sorozat retrospektív részleteinek nyújt alapot, a szökés és a berlini beavatókörút már teljesen a forgatókönyvírói fantázia szüleménye. Ez a kreatív diszcrepancia különösen a zárórészekben válik rendkívül zavaróvá: azokat a közhelyeket, amelyeket korábban nem volt idő lebontani, a sorozat jobb megoldás hiányában egyszerűen bekebelezi. Az utolsó részben Moische sikeresen Esty nyomára bukkan, azonnal betuszkolja A Nagy Fekete Furgonba, amelyet Igor, Az Orosz vezet, majd Az Elhagyott Központi Játsszóterre viszi. A tetőpontra előkerül a Pisztooly, amely a csehovi törvényt felrúgva Mégsem Fog Elsülni, helyette egy szimbolikus, de annál logikátlanabb gesztussal átadja Estynek, hogy maga vessen véget életének, mert úgysem bírná sokáig. A gondosan felépített történet az utolsó lélegzetvételében kétség-

beesett magyarázkodásba fullad, egymást követik a nagyobb-nál nagyobb Revelációk, Találkozások és Fordulatok. Mindezekből az utolsó monumentális jelenetként Yanky áldozata emelkedik ki, amely valódi kereket ad a történetnek. Van súlya, motivációja, tétje. Messzemenően több rejlett ebben a sorozatban, mint amennyit a zárlat nyújtott belőle, és bár őszintén remélem, hogy nem azért kapott ennyire elfuserált lezárást, mert a Korporáció már a második szezonon dolgozik, egyáltalán nem lenne meglepő, ha mégis.

Mindezeket féltreteve az *Unorthodox* több szempontból is elgondolkodtató filmes kísérlet egy konzervatív közegből kitörő fiatal nő útjának bemutatására. Kétségtelesen megvan a maga bűje, bája, esztétikája, a csúcspontnak szánt meghallgatás valóban erős jelenet a maga tündérmese-szerűségével együtt. Egyszernézős, kissé ellenézős, de annak mindenképp megérős.

Unorthodox, színes amerikai-német minisorozat, 4 epizód, 2020. **Rendező:** Maria Schrader. **Forgatókönyvíró:** Anna Winger, Alexa Karolinski, Daniel Hendler, Deborah Feldman. **Szereplők:** Shira Haas, Amit Rahav, Jeff Wilbusch, Alex Reid, Ronit Asheri, Delia Mayer, Dina Doronne, David Mandelbaum, Yousef Sweid, Dennessch Zoudé, Isabel Schosnig, Aaron Altaras, Tamar Amit-Joseph, Safinaz Sattar, Langston Uibel, Aziz Dyab. **Gyártó és forgalmazó:** Netflix.

Jegyzetek

¹ A szatmári haszid közösség Szatmárnémetiből származik, és jelenleg az egyik legnagyobb haszid közösség a világon. A második világháború alatt New Yorkban telepedtek meg, ennek ellenére a mai napig a jiddis az anyanyelvük, továbbá igyekeznek minél távolabb maradni a modern kultúrától, és minél jobban ápolni az ősi zsidó hagyományokat.

² Deborah Feldman: *Unorthodox*. Libri, Budapest, 2020.

³ A sorozatban el is hangzik, hogy egy wannseei villában tartották a „zsidókérdést lezáró” konferenciát, amelyre Esty előbb undorral reagál, és nem érti, hogy úszhatnak egy ilyen helyen.

⁴ A férjes szatmári haszid nők parókat kell viselniük, hogy más férfiak ne láthassák a hajukat.

Járványszerű háború egy koszovói romatörténetben

Nem aratott osztatlan sikert a színházi emberek, de az értő színházfogyasztók körében sem az, hogy a világhárvány művészeti szempontból szűkre szabott keretei között a teátrum „felköltözött” a világhálóra. Hiszen nem túlságosan inspiráló, hogy azt nevezzük ma „színházlátogatásnak”, ha az ember az előadás-felvétel megadott időpontjában laptopjához ül, netán kivetíti a YouTube-csatornán megtekinthető felvételt a plazmatévéje képernyőjére. Jobb helyeken és a mostaninál jobb időkben az ember fentlen konyhakéssel nyiszibálná az ereit, ha azt mondják neki: „ez” a színház. YouTube, plazmatévé, laptop, 2003 vagy 2013, kongó hangok, irányított nézői tekintet, helyenként homályba vesző jelenetek és fontos részletek egy ósdi (jobb esetben többkamerás) tévéfelvételen. Tessék hát színházilag élvezkedni! Túl sok válogatnivaló azonban nincs, mert karanténos körülmények között sem a zenének, sem a táncnak, sem a versmondásnak, a színháznak meg aztán végképp nincs túl sok lehetősége. Pontosabban kettő van: elfogadja a helyenként kegyetlen kereket, és megél, túlél, vagy nem fogadja el, és megvárja, amíg... És itt a három pont akármit is jelenthet, mert a járvány végét nem látni, nem tudni, hogy mikor lehet majd bármilyen színházi munkát végezni, azt meg aztán végképp nem, hogy az illető új alkotást – ha valamiképp meg is születik – mikor lehet bemutatni a kiéhezett nézők széles tömegének. Az is lehet, hogy csak 2021-ben...

THEÁTRUM

Azért „kegyetlenkedem” itt ilyen hosszan, ragaszkodom ehhez a részletes felvezetőhöz, hogy érzékeltessem: valóban soron kívüli az, hogy a Független Színház Magyarország társulata irdatlanul gyorsan átkapcsolt az „új idők új dalaira” színházi téren. Létrehozott egy valódi karanténszínházi műfajt, amelyhez hasonlóval később kísérleteztek még néhányan (Romániában és Magyarországon is), azonban ezt a tartalmat, és ezt a frissességet semmiképp nem sikerült „klónozniuk”. Valamelyik mindig mínuszban volt, legtöbbször a tartalom...

Ezért itt teljesen szokatlanul a színházi eszközök bemutatására térnék ki elsőként, a *Kosovo mon amour* című dráma adaptációja kapcsán, hiszen ezek adják annak a hatrészes, március 27-étől öt további pénteken bemutatott előadásnak a sajátosságát, amelynek témája a koszovói romák háborús számkivetettsége és tragédiája. A nagyon letaglózó, karanténos elmeállapotunkban egyenesen letargikusként ható sztorit bemutató roma színészprodukciónak nem árul zsákbamaczkát. A színészek egyenként karanténban vannak, minden-

ki elszigetelten játszik úgy, hogy mobiltelefonjával külön-külön rögzíti valamenyny replikát, gesztust, ezeket pedig utólag összevágták, összeállították egy érthető, működőképes és főként élvezhető előadás-sá. Nagyon körültekintően figyelembe veszik az alkotók azt is, hogy ez a karanténműfaj húsz percnél hosszabb „műélvezetre” nem számíthat a legmegveszekedettebb színházi néző részéről sem (ezt a nagyon józan megközelítést igencsak méltányoltam). Ezért is bontották hat részre az előadást, nem pedig azért, mert jaj, de jó ötlet lenne ez a folytatásos színház (amúgy nem az, tényleg nem, mert sokat veszít a drámai feszültségből, amelyet minden egyes részben újra be kell „lobbantani”). Erre a „folytatásosságra” nem is játszottak rá különösebben, ellenben az „elszigeteltség színházának” minden törvényszerűségét tiszteletben tartották: a színészi játékban még a verekedés, az agresszió jelenetei, vagy a hevesebb érzelmi megnyilvánulások megkövetelte „fizikai” érintkezés is szépen jelzett. Van egyfajta távoli közelség bennük, határozottan kitapintható, hogy a képzeltbeli színpadra tervezett játékban fizikailag is viszonyulnak egymáshoz a szereplők. Persze, amennyire lehet... És, hogy valóban az előadásban látottak a karanténos „érintkezés” kizárólagos játéklehetőségei, arra akkor eszméltem rá, amikor a négyéves lányom WhatsApp-videóközvetítésben egy órán keresztül játszott az ovis barátjával. Dermesztően pontosan és ösztönösen ugyanazokat az eszközöket használták a „távközvetítés” játékban, egyben illusztrálták is a karanténban kiélesedő lehetetlen emberi igényt a közvetlen érintkezésre. Enélkül nem vagyunk emberek, enélkül színház sincs.

A történet, amelyet a Független Színház Magyarország a színházi világnap felolvasószínházi produkciójaként mutatott volna be, egészen tömören azt illusztrálja, hogy két etnikai közösség összezapásának, konfliktusának egy „járulékos” harmadik (a kisebbségi) lehet a legfőbb áldozata: Koszovóban az albánok és szerbek harcának a romák. Ezt a tragédiát illusztrálja a roma testvérpár – Jashar, a kocsmáros és Pauker, a tanár – története is, akik számtalan roma családdal hasonlóan válnak üldözötté az 1998-es koszovói háborúban, amelyben az albánok azt kifogásolják, hogy nem albánokként, a szerbek pedig azt, hogy nem szerbekként vesznek részt az összezapásban. A történet végén az öntudatos roma tanár Paukert megölik az albánok, Jashar pedig feleségével és a hallássérültnek vélt lányával csak hajszál híján sikerül elmenekülnie ugyanazoknak az albán alvilágiaknak a nagyon ingatag kegyelméből, akiket korábban testvéreiként tiszteltek. Bár a történetet a háború írja, ez a sztori a kisebbségben élők örök veszélyben lévő létezésének parabolája is.

A háború húsz éve ért véget, és annyit már tudunk, hogy az ottani roma közösség 120 ezer tagját üldözték el, otthonaikat felgyújtották, hogy soha vissza ne mehesse. Furcsa ezt az akkori valóságot most egy olyan romániai járványhelyzetből nézni, amelynek zömében ugyancsak ennek a közösségnek a tagjai a járulékos áldozatai: az általános dühös tehetetlenséget nálunk is éppen úgy a romákon vezeti le a társadalom, ahogy hajdanán a koszovói háborúban. Innen nézvést Pauker, a háború miatt munkanélkülivé váló, elüldözött, alkoholista roma tanár – aki egyébként a dráma, de a magyarországi előadás legérdekesebb alakja – rövid vizionárius, hitvallászerű beszéde még csak nem is egy misztikus-biblikus, hanem nagyon is húsbavágó valóságot tesz szóvá: „A háború a lélek rákja, az emberi kommunikáció hiánya. A háború úgy terjed, mint a járvány, és csak napok kérdése volt, hogy mikor ér el hozzánk is. (...) Tudod, mit jelent egy évezreden át szegénynek, nyomorultnak és örök kivetettnek lenni? (...) Azt jelenti, hogy kiválasztottak minket az örökös áldozat szerepére azért, hogy a mi szenvedésünk mossa tisztára a világ vétkét. Az emberiség őrizői vagyunk, az emberi lelkek követői vagyunk, és lehet, hogy a világ végén mi leszünk a sír körül is.” Ennél kifejezőbben háborút és járványt nem lehetne tömöríteni a lélekvesztés összeforrt metaforájában, amelyet viszont a valóság teljesen líraiatlanná tesz.

A színészi játékot a produkcióban csupán annyiban lehet értékelni, amennyiben elfogadjuk, hogy az is ennek minősül, ha elszigetelt, külön játékok kerülnek egymás mellé. Ilyen tekintetben az előadás szereplői sokszorosan nehéz helyzetben vannak, hiszen nemcsak a közönség jelenlétéből, visszajelzéseiből nem táplálkozhatnak, hanem gyakorlatilag a játékpártnereiből sem. Ez viszont művészileg művészetfeletti, emberileg pedig emberfeletti próbálkozás és megvalósítás – az egyiket a történetbeli háború, a másikat a járvány jelenvalósága táplálja és gyúrja felejthetetlen színházi élménnyé.

Független Színház Magyarország. Ruzdija Sejdovič, Jovan Nikolič: *Kosovo mon amour*. **Fordította:** Kenyeres-Gyulassy Kinga. Háborús trash 6 részben. Online bemutató időpontja: március 27. (és ez ezt követő öt péntek). **Szereplők:** Farkas Rozália, Lovas Emília, Szegedi Tamás András, Budai József, Varga Norbert, Pászik Christopher, Lakatos Dániel és Csiki Gellért. A produkcióban a Speranta zenekarból is ismert Kovács A. Máté és Babin-dák István zenéje hallható. **További közreműködők:** Balogh Rodrigó, Illés Márton, Illés Péter és Vincze Alina.

Hosszú versek könyve

Serestély Zalán verseskötete érdekes szerkezetű, izgalmas anyagot rejt, ha átlapoz a borítón az ember (ld. majd lentebb). Legelőbb ennek a bizonyos szerkezetnek a hullámozása képes elragadni az olvasót. Olyan erős tételekkel indul a könyv, mint az *apacsend* vagy az *apathia*, aztán hirtelen visszafogottabb lesz, már csak abból kifolyólag is, hogy a bombasztikusnak ható zsigeri élmények után egyre inkább intellektuális vonalakra tolódik át a figyelem – ebbe pedig egy ilyen kezdés után bele kell szokni. Ez az újraindulás-újraindítás a tényleges felütésnél sokkal észrevétlenebbül gyorsítja fel a kötetet a gyűjtemény közepére. Aztán onnantól már erős a sodrás, végigrántja a második felén az olvasót.

Dehát a két fél igazából nem is az oldalszámokban mérhető, inkább mondhatók kétféléknek a versek. A legtöbb darab személyes jellegű, ennek a személyességnek pedig különb s különböző változatai vannak. Az egyik fő vonulat verseiben a személyes jelleg végig megmarad, s a saját vagy a családi lét felé kiterjesztett létezésről referálnak a darabok. A másik fő vonulat a személyes érintettség felől a tárgyvá válás útján halad, általánosabbá emelve a szó-lás tétjét. Ezek tónusa végülis inkább bölcséleti jellegű lesz, és bár a személyes kiinduláshoz vissza-visszatérnek, de az absztrakció lesz a meghatározó. Azt már előző könyvéből (*Az állomás 3 kutyái*) is lehetett tudni, hogy különös vonzalom fűzi az ebekhez a szerzőt – itt most legalább annyi szó esik állatokról és növényekről, mint emberekről. Hogy aztán a végére ismét a családhoz érjünk vissza. Szépen komponált keretet ad, ahogy az apa távozásától, a legelső verstől, a gyermek érkezéséig, a legutolsó versig vezet az út. A távozás és az érkezés motívuma sokféleképp olvasódik, sokféleképp értetődik a felütés és a zár-lat hangsúlyos darabjai között.

kritika

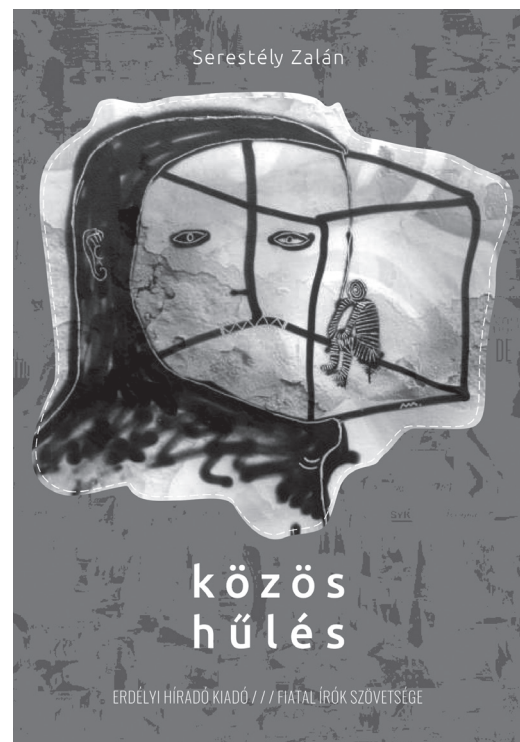
Serestély Zalán kedvence a hosszú vers. Leginkább terjedelmes tételek találhatók a kötetben, és érezhetően ezek az igazán fontosak. Ezekben a versekben szövegeinek bölcséleti (úgy is mint öko-etikai, politikai-ideológiai, esztétikai, művészetideológiai) vetületeit nem egyszerűen csak elő tudja tárni, hanem a gondolat kifermődését magát modellálja a szöveg. A gondolat születése pillanatának megragadása láthatóan erőssége a Serestély-lírának – mondhatnám, hogy jelképi erejű, ahogy a beszé-

ló fia születéséről referál épp az utolsó versben, szinte szó szerint illusztrálva, ahogy az ige testté lőn, a gondolatok születésétől az ember születéséig jutva. A gondolati líra tárgyias intellektuális alapállása azonban csak kevésszer tartható, bár nem kétséges, hogy a tárgyvá válás esztétikai eseménye itt is megtörténik a személyes jellegű szövegekkel szemben. Epizód drámai monológjainak a családtörténet rekonstruálása és a mindennapi életet meghatározó ideológiai konstrukciók adnak keretet, egy-szersmind kontrasztossá is teszik a különböző rétegeket: a dédnagymama és a nagymama élettörténete a történelem nagyerejű mozgásaival kapcsolódik össze, a szülőké ehhez képest már sokkal kisebb léptékű, ahogy nyilván körülöt-tük a világ is szűkebbre zárul, még ha néha mégis teljesen nyitottnak mutatkozik is (*kilenc-tizenegy*), míg a saját élet már „egyszerűen” „csak” éleforma-kérdésként artikulálódik.

A *chagall ránk hagyja tekintetét*, az *urak minden kontingencián*, az *omorika* vagy a *szinopszis* ezek között is a legterjedelmesebbek. Az első egy némettől vett francia autótól indul el, hogy aztán Chagallon és a *káeurópai kiborg*-léten át Cuxhavenig jusson – nem mellékesen keresve egy mai (ká)európai identitás aspektusait. Chagall pedig a *gilot meséli* c. tételben is előkerül, amely szöveg a kötet egyik legjobb darabja. A *mondás mint mesélés* „továbbadásából” építkező szöveg különböző művészeket és művészetesztétikákat helyez egymás mellé, jellemzően ezen esztétikák olyan sarkalatos pontjait ugratva ki, melyeket magyarázni nem lehet, ám azonnal érezhető jelentésformáló jelenlétük a vonatkozó művészek pályáján: Kertész a „szeretettel még szívesen / kezdene valami újat”, Pilinszky szerint „nem problémák és megoldások vannak / hanem tragédiák és irgalom” stb. (66–70.). A szöveg nem csak a *mondta* és szinonimái révén idézi fel a megszólalást, de minden szakasz végén az *utánozhatatlan hangokat* is be- vagy felidézi – bár épp ennek a révén a patetikus építmény némi ironikus ellenfénybe is kerül.

Rokon darabok a *jövel éhség*, a *föld* és a *fekete jószág is* – utóbbi természetesen Babits-omázs –, amennyiben felismerjük hasonló ideológiai karakterüket, hiszen ember, állat, természet viszonylatában állít az olvasó elő hasonló problémákat a kín, a kínzás, a brutalitás felől (ilyenformán szegről-végről kapcsolódik hozzájuk a *kövek életéből* is).

Bár váltakozóak a sorok, leginkább mégis rövidek, nagybetűk nevéknél, központozás sehol sem szerepel. Az olvasást felszabadító játékok ugyan jól

működnek, de leginkább mégis hasonló nyelvi karakterűek a versek. A többszólamúság csak helyenként bukkan fel, olyankor viszont nagyon jól tesz. Ilyen például a *nekemazénanyám* c. szöveg. Folyton újratekintődő, zaklatott ismétlésekből, variálódó alakzatokból álló lüktetés a maga töredezettségével üdítően kirí a többnyire a kimondhatóság iránt sem elméleti, sem tematikai síkon ilyen súllyal kételyt nem támasztó versek közül.

Mivel egy jó verseskönyvről sem retorikailag, sem dramaturgiailag nem jó az egyetlen rosszal kezdeni, így inkább ide, a végére helyezem el, amit pedig az olvasás rendje szerint elől kellene álljon – hogy ugyanis nem, nem jó a cím, sőt, el-képesztően rossz választás, de azt most már az olvasó tudja, hogy az egész kötetnek ez a leggyengébb pontja, még azt is meg merném kockáztatni, hogy az egyetlen gyenge pontja. Kár, hogy ott ríki a borítón. Verscímbe szerencsére nem, mert a *münchennel megszakad* c. vers utolsó sora (39.).

Ám mivel retorika és dramaturgia szempontjából ugyanúgy a végére sem szerencsés hagyni az egyszem rosszat, így, ha már „újratekintem” az elejétől az olvasást, akkor hadd folytassam innét, mert a kötet legjobb darabja számomra a nyitó *apacsend* c. tétel. A tragédiához, amely nem is feltétlenül csak a halálhoz, hanem tulajdonképpen az apa életének egészéhez tartozik, itt olyan nyelvet talál Serestély Zalán, amely a tárgyilagos alapállásra rakódó egyre komorabb, magukban mégis kontemplatív szavai- val olyan váratlan zengeti meg a gyász legmélyebb szenvedélyét, hogy nem lehet borzongás nélkül olvasni. És innentől kezdve végül is már biztonságban érezheti magát az olvasó. Nem azért, mert már nem érhetik meglepetések, egyáltalán nem – hanem mert tudja, hogy azok jó meglepetések lesznek.

„csak így tudom mondani”

A *közös hűlés* című Serestély Zalán-kötet olvasása után nem egyszerű feladat olyan hangot találni, mely ne csúszna át súlytalan fecsegésbe. A szerző tömör, olykor a szükséges minimum alsó határait feszegető írásmódja intenzív és összpontosított beleélést követel, melynek nem ad kezdeti irányt sem fülszóveg, sem más paratextus. Ahogyan azt Serestély korábbi kötetinél is megszokhattuk (*Feltételes átkeles*, *Az állomás 3 kutyái*), a *közös hűlés* is mindössze a borítóra kiemelt versrészlettel ajánlja magát: „eltakarná arcát/arca nincsen/csak a halálban van otthon/benne nincs a kintben” (*omorika*). S ahogy azt szintén megszokhattuk, a Szentés Zágon tervezte borító ismét leválaszthatatlan részévé válik a kötetnek, borzongatóan jó összeolvasni Serestély szövegeivel.

Talán nem túlzás azt mondani, hogy jellemzően serestélyes gesztus olyan sorokra bízni az olvasó elkötelezését, melyekről aztán a vers kontextusából kiderül: bár az identitást és a halált tematizálják, tárgyuk nem emberi. Az *omorika* című szöveg finoman jelzett előfeltevése, hogy egy növény (vagy állat) pusztulását csak akkor értékeljük teljességében, ha az emberi szenvedés kifejezésére használt nyelv rendelődik hozzá: „nincs ki megrázóbban/haldokolna a fáknál/olyan a haldoklásuk/akár a hangtalan üvöltés/s mert hangtalan/talán végtelen is/a gyökerek/belenyögnek a földbe”. A fa lassú és visszafordíthatatlan hamvadását Serestély figyelmesen zárja a jelenbe („a teraszunkon/[már mindig is] kiszárad egy fenyő”), előrelátható halálát ugyanolyan visszavonhatatlan és állandó hiányként írja le, mint az elhunyt apa vagy az Alzheimer-kóros nagynya helyén maradt csendet. A *közös hűlés* verseinek kikerülhetetlen állítása, hogy emberi és nem emberi egyformán szenved(het): „mondják csak az élő szenved/nem hiszem hogy ne szenvedne más is [...] mert hiába nincs mivel fájjon/szened a hal és felébred a kő ha zúzzák” (*a föld*).

A kötet versei változó hangerővel szólnak a nonhumánért. Az *omorika* szelíd metaforikája vagy a *fekete jószág* Babits-tól kölcsönzött egyszerűsége a képi kifejezésben is tisztán hallatja, amit például az *urak minden kontingencián* című szöveg már-már kiáltványyszerűen jelent ki. „az állat/akit sohasem részeltettünk a halálból/anonim döngutakból és hizlaldákból mint bestia/vadászatokról mint totem és trófea/megtisztítva tért haza mindig is”. A halál és az élet méltóságától nem megfosztott – hiszen soha oda sem kínáltuk –, de eleve elzárt állat helyzete ezekben a versekben nem-

csak önmagában mint tény elgondolkodtató. Serestély komor kilátásként állítja olvasója elé a rafinált és látens kiszolgáltatottságot: „a végtelen profit szempontjából/szükség van a végtelenített apokaliptikus időre”, melyben a termelővé és/vagy fogyasztóvá redukált ember sem több, mint rabszolgá-, munkás- és állattest (*urak minden kontingencián*). A humán és nonhumán kategóriáinak egymáshoz közelítésében, viszonyrendszerük és határaik átgondolásában Serestély versei nem egyszer figyelmeztetőleg hatnak – kontrasztban a szövegek súlyos irodalmiságával.

A *közös hűlés* tömény, mondhatni: klasszikusan kidolgozott képrendszere folyamatosan táguló perspektíva befogására utalja értelmezőjét. Az első olvasás felfejtette szövegekőzi utalások, vizsaterő motívumok saját olvasási rendet hoznak létre, melyben a versek mindig tovább irányítanak. Az *urak minden kontingencián* felütésére: „nincs hova földbe szállni/nincs föld/nincs halál/a politikai gesztus/melyet halálnak hívtak/[...] az emberiség kilencven százaléka számára/már felszívódott”, vélhetően ugyanazon a hangon, a *föld* nyitósorai válaszolnak: „mondják hogy halott a föld/nem hiszem hogy halott”. A folytonosság és összetartozás ezen megvalósításai konvergálják a kötetet. Család és társadalom válságainak megjelenítése egymásra vetül, a társadalmi horizontú problémák ugyanolyan személyes traumái az egyénnek, mint a hozzátartozók – emberek, kutyák és szerb lucfenyők – elvesztése. Ez a képi és gondolati együtt-jelenlét olyan szimultán befogadói tapasztalatot hoz létre, mely egy versben az egész kötetet olvassa. Ezt a szinekdochikus élményt ritkán bontja meg egy-egy szöveg kívülállóságával (*a San Martín-enigma*) vagy túlfeszített kifejezésmódjával („hajnal vagy/inkább/túl szétzárt rekesz”, *királyi magtár*), melyet az értelmező nem tud visszaolvasni a versbe, kötetbe.

A *közös hűlés* örökmozgó utalásrendszerét követve láthatóvá válik, hogyan osztja be Serestély a nyelvet, miképp teszi a szavakat a felejtés és az emlékezés helyévé. A bántalmazott anyának írt csendes himnuszok távolról rezonálnak egymással és a kötetcímmel: „[anyám] ha kérdezem/nem emlékszik/hűlt öklökre” (*álmaira a part*), „nekem az én anyám/nem tette szóvá/verések hűlt hegét” (*nekemazénanyám*). A versbeszélő mindkét esetben kimunkált előkészítés, az apa-versek tőszomszédságában, úgy tűnik, hosszas hezitálás után enged meg a visszavonó kimondást. A *közös hűlés* családversei őszinte és közvetlen vallomásai a szégyennek, haragnak, ra-

gaszkodásnak és megbocsátásnak az elmúlás holdudvarában.

Serestély egyrészt naturalisztikus elszántsággal közelíti meg az elmúlás fel-foghatatlanságát. A tüneti, fizikai leírás konkrétan megtapasztalhatóvá, testközeli és intim élménnyé nyitja a halált az olvasó előtt. „a folyton félrenyelt leves/televizelt ágyak” (*apacsend*), a műtét után kifejezni nem tudó sebhely-arc („vonástalanná arcát/hiába varrták/fogait utolsó szálig/hiába tépték”, *királyi magtár*) és a felejtésben „puszta testé lett” (*szinopszis*) nagynya képe az elmúlás azon hozadékait mutatják fel, amelyekről máskor elfordítanánk tekintetünk – ha a megszólaló kötelező családi viszonyai nem kötnének minket is. A(z emberi) test taszító változásait olyan képi világ kíséri, mely nem „csak” a le-bomlással való asszociáció baudelaire-i értelmében szép. A *megírni nem* zárлата: „megírni/hogy megírni nem lehet/ahogy az első hó virraszt/a gyümölcs-hús felett” – elnyugvó metaforában összegzi a gyász és veszteség súlyát, melyet aztán a kötet számos szövege ír tovább. A *királyi magtár* („állat moccan/élő hús mélyén/szájfenékráknak hívják [...] ott találd nyelved hegyén [...] nyelved aszalt gyümölcs”) és a *nekemazénanyám* („az én anyám/aszott gyümölcsseit/betakarította miatyánk/és eldobta ő testének/szijas gerezdjeit”) ideolvasható részei nyers, erőteljes oximoronra írnak a *gyümölcs-hús* összetételét: egyszerre élő és élettelen, termékeny és beteg; egymáshoz közelíti emberi és nem emberi halálát. Ezt a morfológiai megközelítést kettőzi meg a kikerülhetetlen személyesség, mely az elmúlást – legyen szó az apa fizikai haláláról vagy a nagynya Alzheimer-kór okozta önfeledéséről – titkos, láthatatlan fogyásként ragadja meg: „csak így tudom mondani/hogy apám helyén/mélyeséges tó/önvizét nyeli” (*apacsend*).

Serestély Zalán kötetét érdemben olvasni kihívás és jutalom, róla írni kritikus próbáló feladat. Az alkotói feyelemzettség – a tanulmány- és prózaíróé a költőé mellett – simulékonyan fogja össze a széttartó nyelvi regisztereket és irodalmi hagyományokat, hosszú gondolatfolyamokra hívja olvasóját. A rendkívül gazdag kép- és utalásrendszer és hermetikus szűkszavúság minden újraolvasással alakítja és árnyalja az értelmezést, mindig van egy utolsó, csakmégeztmegkénemutatni utalás („a fákra száradt mélyvörös terméshús”, *szinopszis*). Alkalomadtán a kritikus kedvenc verse is csak egy zárójelbe fér bele. Ez a folyton vissza- és fellapozó olvasás évekkkel öregíti meg a kötetet, a faggatás patinája ráragad az oldalakra, és a jól olvasott könyv önmagáért beszél – jobban, mint jelen kritika megteheti érte.

Serestély Zalán: *közös hűlés*. Erdélyi Híradó Kiadó – Fiala Írók Szövegtsége, Kolozsvár–Budapest, 2019.

Közelkép Buda Ferencről

Mórocz Gábor: *Buda Ferenc*. Budapest, MMA Kiadó, 2020.

Többnyire hagyományos irodalomtörténeti, kontextuális módszerrel írt monográfiát Mórocz Gábor Buda Ferencről, néhány fejezet ugyanakkor hangsúlyosan szövegközpontú, a főbb műveket motivikusan, eszmetörténeti szempontból is elemző.

A könyv pontosan meghatározza Buda helyét a kánonban: a Hetek költőcsoport tagja, vidéki költődésű, a lírai realizmus, illetve a modern népiesség megvalósítója: „Költői attitűdjé az idősebb kortárs, Nagy László beállítódásával rokonítható: esztétikai és eszmei szempontból a népiséget és az avantgárd elemekkel is átitatott modernséget szervesítő »bartóki modell« irányába tájékozódik; küldetéses szerepfelfogást képvisel”.

Gülszöveg

A biografikus tényekkel megtűzdelt pályaképet kronologikusan építi fel a monográfus, számos interjúból idéz, így ismerteti meg az alkotáslélektani hátteret, a költő munkamódszerét stb. Megállapítja, hogy az első kötet (*Füvek példája*) erőteljes József Attila-hatást tükröz, második könyvében, az *Ébresszen arany-sípban* találja meg egyéni hangját. Megvizsgálja a harmadik kötet körül kialakult gyötrelmes alkotói válság okait, megrendült hitét: a *Holt számból búzaszál* 12 évre jelent meg a második után, 1982-ben, s csupán 17 verset tartalmaz. A rendszerváltozás újabb cezúra Buda életpályáján, Mórocz megfogalmazása szerint „belső paradigmaváltást” él meg,

kísérletezni kezd, alternatív utakat keres – erről tanúskodik az *Árvaföld* (2000) című kötet.

A monográfus külön fejezetet szentel Buda idősebb kori játékkerseinek, különleges versformáinak (limerick, anagramma, haiku), majd részletesen elemzi az *Isten szalmaszálán* és *Jön a jövő* című verseket, melyeket Buda legfontosabb költeményeinek tekint, szintézisjellegűeknek. Röviden szól két vegyes műfajú prózakötetéről: az *Évgyűrűk bilincseiről*, mely többnyire alkalmi írásokat, publicisztikákat tartalmaz: „önálló közleményként talán nem képviselnek messze kiemelkedő értéket, így egybe gyűjtve azonban egymást erősítik”, valamint a *Rendkeresés*-ről, melyekben (napló)jegyzetek találhatóak. Továbbá részletesen vizsgálja a jelentősebbnek tartott *Világ, világom* című önéletrajzi dokumentumregényét.

Az *Összegzésben* Mórocz megállapítja, hogy Buda úgy szintetizálja az újnépesség hagyományait, úgy közösségi költő, hogy valójában nagyon is egyéni hangot alakít ki, továbbá reményének ad hangot, hogy bár pillanatnyilag kevésbé meghatározó személyisége a kánonnak, de a jövőben ez változni fog. Jelen monográfia ilyen értelemben is fontos vállalkozás.

Bátor, nem örült

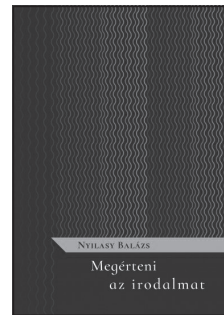
Nyilasy Balázs: *Megérteni az irodalmat*. MMA Kiadó, Budapest, 2020.

Nyilasy Balázs *Megérteni az irodalmat* című könyve az uralkodó teoretista-posztstrukturalista/dekonstrukciós irodalomértési kánon kritikája, ugyanakkor válságmegjelenítő irodalmi műveket vesz göröcső alá.

A bevezetőben Nyilasy, a Károli Gáspár Református Egyetem docense arról értekezik, már a rendszerváltozás óta konstataálja, „az új és régi világ szakirodalmához jobban hozzáférve”, hogy az említett elmélet nem csupán neki „okoz gondot”, ezért fogott neki e kritikus meglátásokat, új megközelítéseket számba venni, „félelem és óvatosság nélkül, a determináló korlátokról megfelelően”, mert a „posztstrukturalizmus horizontja helyébe tágabb történeti perspektíva kívánkozott”.

Sorra bemutatja az ilyen értelemben mérvadó műveket: Geoffrey Galt Harpham általános nyelvezeti kritikáját, M. H. Abrams és Gerald Graff posztstrukturalizmus-kritikáját, a John R. Searle által a dekonstrukció helyett felmutatott új utakat, a 2005-ben Amerikában megjelent a *Theory's Empire-t* (a különvélemények antológiáját), és – hogy szűkebb pátriánk tudósvilágát se feledjük – Szilágyi N. Sándor kognitív nyelvezeti kritikáját.

A fejezet végén megállapítja: a bírálat sikeres, de a pozitív állítások még nem állnak össze új, helyettesítő eszmerendszerré. Így jellemzi a jövőben kidolgozandó elméletet: „elkerülhetetlenül rész-érdekűbb, önkritikusabb lesz, mint a totális magyarázatokat ígérő strukturalizmus, posztstrukturalizmus”.

Nyilasy külön fejezetben foglalkozik a magyarországi vonatkozásokkal, konstataálja, hogy: „a nyugat-európai, észak-amerikai teoretizmus anomáliáit a magyar elméleti gondolkodás, úgy látom, nem csupán felmutatja, de fölerősíti, megsokszorozza”. Részben visszatérést javasol a kommunizmus előtti magyar irodalomértési hagyományokhoz.

A második nagy fejezet arra a premisszára épül, hogy az irodalom eleve problematizáló hajlandóságú, ezért erősödhetek meg az elbizonytalanító, szorongáski-fejező tendenciák, illetve az ezeket vezérelként érvényesítő posztmodern és a posztstrukturalizmus.

A szerző ezt a válságtudatot alaplírákban elemzi: klasszikus görög drámákat, Shakespeare műveit, a romantika korának regényeit vizsgálja, magyar vonatkozásban: reformkori szerzőket, a szabadságharc után perspektíva-vesztést, Madách drámai költeményét stb.

A továbbiakban a „válságkifejező korrigáló, kiegészítő irodalmi törekvéseket” is számba veszi, azt vizsgálja, hogy ezek eredményeztek-e ellensúlyozó értékeket. A summa egyelőre: „megelőlegeztem valamiféle választ, munkám tehát folytatásra vár”.

ZSIDÓ FERENC

Az egyszarvú

Szöveg: Vincze Ferenc / Rajzoló: Csillag István

Egy erdélyi „császári és királyi” orgona

A 20. század elejének magyarországi – és ekként persze erdélyi – egyházi megrendelői az új templomokba megkívánt vagy felújítandó orgonák kapcsán megkerülhetetlenül árajánlatért folyamodtak a „birodalmi” Rieger Testvérek üzeménél, amelynek 1894 óta Budapesten, a X. kerületben is leányvállalata volt. (A magyarországi Rieger csak 1952-ig használhatta a nevét, később állami vállalat lett, majd Aquincum Kft. néven privatizálódott.) A pécsi Angster-üzem mellett a Rieger volt a legnagyobb gyártó. Szakmai hagyományja 1844-ig nyúlik vissza. Franz Rieger (1812–1886) ekkor készítette el opusz 1-esét szülővárosában, Jägerndorfban a vártemplom számára. A városkát ma hivatalosan Krnovnak hívják, Csehország északi határtelepülése.

Am a Rieger nemcsak sikertörténet, de kortárs valóság is. A közelmúlt egyik óriási vállalkozása kínai projektjük volt: a csengcsoui Nagyszínház számára épített 70 regiszteres, négy billentyűsoros-pedálklaviatúrás orgona, amely formatervezési szempontból igazán egyedi, minthogy természetesen igazodnia kellett a hipermodernnek számító, merész vonalú épület stílusához.

De vissza a kezdetekhez! Az alapító Franz Rieger és Fiai (Otto és Gustav) üzeme a 19. század iparosításának, modernizáló törekvéseinek, de egyben szociális tudatosságának is kitűnő példája. 1879-ben nagyarányú munkáslakás-építésbe fogtak, majd kidolgozták a beteg- és balesetbiztosítási rendszert. Feddhetetlen minőségű gyártmányait nemcsak díjakkal ismerték el. 1896-ban *császári és ki-*

rályi udvari szállító címet kaptak Béctől. A századfordulón pedig, amikor a jägerndorfi üzem már több mint százötven alkalmazottal dolgozott, a munkáslakások saját elektromos áramellátáshoz jutottak. Nagy szó volt ez akkoriban!

1903-tól ifj. Otto Rieger (1880–1920) vezette a gyárat. Hirtelen halálát követően azonban – pár évi megoldáskeresés után – Rieger legjobb munkatársával és barátjával, Joseph von Glatter-Götzcel új családi tulajdonba került a vállalkozás, ám megmaradt a patinás Rieger név. 1924-től Glatter-Götzék (összesen három nemzedék) már nemcsak a késői romantika orgonaeszménye mentén dolgoztak – amely a Rieger céget az első időszakban kizárólagosan jellemezte –, hanem a változó ízléseket követve az ún. Orgelbewegung szempontjaira is tekintettel voltak: a klasszikusnak számító mechanikus, csúszkaladás orgonák iránti nosztalgiára.

A többségében templomi használatú, viszonylag kis hangszínspektrumú orgonák mellett van Erdélyben egy kiemelkedő Rieger-koncerthangszer is, az opusz 1800-as. A marosvásárhelyi Kultúrpalota orgonáját Bernády György polgármestere idején, 1911-ben rendelték meg Otto Riegertől, Antalffy-Zsiross Dezső, Schmidt-hauer Lajos budapesti orgonaművészek terveit és a Karácsonyi István által ajánlott diszpozíció szerint. Nem volt olcsó mulatság: kezdetben 15–16 ezer osztrák-magyar aranykorona volt az orgonára előirányozva, de végül közel 50 ezer koronáról érkezett meg a számla. A hárommanuális-pedálos orgona műszaki átvételére 1913 júliusában került sor a cégvezető Otto Rieger

jelenlétében. Nyilván akkor is nagy hangszernek számított a vásárhelyi: 63 regiszterét összesen 4463 síp szólaltatja meg. Álságos volna különösebb „műemlékvédelmi tudatosság” eredményeként értékelni azt a tényt, hogy az összes síp máig eredeti, azaz több mint száz éve készült. Valójában a mindenkor erdélyi szegénység és/vagy érdektelenség, illetőleg a kedvezőtlen politikai széljárás folytán alakult így. A hangszer első „gazdája” Zsizsmann Rezső volt, őt követte Metz Piroska, Csíky László, Kozma Mátyás, majd kortársunk, a Filharmónia alkalmazottja, Molnár Tünde.

Amplitúdó

A rendszerváltozás előtti években a vásárhelyi Kultúrpalota orgonáját Mesnyi János tartotta karban, az „ahogy lehet” jelmondat szerint. Feladatát a nagyszebeni Hermann Binder vette át, aki manapság is széles körű és szakszerű orgonaresztaurátori munkásságot folytat.

A koronavírus-járvány miatt rendhagyó módon, online nyilvánosság előtt zajlott az 1913-as hangszer generálfelújítása utáni újraavató-ünnepség április 5-én. A munkát a jó hírű szászhermányi orgonaépítő és -javító cég, a Constructiile de Orgi și Tâmplărie végezte. A munkálatok több hónapig tartottak, 2019 nyara folyamán a nagyteremben ezért nem is voltak rendezvények, hiszen a restaurálás jelentős része a helyszínen történt. A régi diszpozíciójú, de műszakilag teljesen újjáélelt hangszeren Molnár Tünde játszott.

JAKABFFY TAMÁS

HORVÁTH BENJI

emlékmű a jövőnek

(Gagy Botond festményeihez)

„my gift to you will be an abyss”
(Bolaño)¹

vándor ki erre jársz le ne vedd a maszkot
védd magad ha ezt olvasod
ha ezt olvasod lila szélvihar tarol királykék kopások
a szemed sarkában vágatózó fénybogárkák
antropomorf algoritmusok
sötétségbe vesző szakrális gesztusok
hibrid hajótöröttek ivadéka te

vándor ez a maradékok összehordott folyama
te aki átvágsz a mágneses mezőkön
óvakodj a szellemlovasoktól
énekelj valamit nekem itt ezen
a kibiztosított peremen mutasd a könyveid
mutasd mit tanultál tőlem
apád látod hogy szeretett
anyád látod hogy takarékoskodott
preparált mutánsok gammasugárzásban

mindez érted van érted van
az éjszakai órségtől óvakodj
de sose félj ha jönnek a perzsák

Artefaktum

menekültek vámpírok zombik
nem tudják megállítani az evolúciót
isten könyörülni fog rajtunk
az úr a mi pásztorunk vesszőnk és botunk

houston nincs semmi baj esküszöm
ennek így kellett lennie
csillagok kapuja kitesztottak anyja
santa muerte a minotauruszoktól
ments meg minket az éhségtől

te aki elhúzd a függönyöket égve
hagyod a villanyokat te aki te aki te aki
te idill te kövér véres naplemente
te alvó vírus te vibráló neon te eksztázis te
kihalt állatok meleg lehelete a földben
örökkévaló virtuális horizontom

szeress houston szeress
a kozmikus magányban
ó houston
emlékszel még rám emlékszel még
erre a vak mélységre közöttünk?

¹ Roberto Bolaño: *My gift to you*, The Paris Review, 2012. nyár, Laura Healy fordítása

Gergely Ágnes költő kapta a 2019-es év Tiszatáj-díját a Tiszatáj Alapítvány kuratóriumának döntése alapján.

Kihirdették a Makói Medáliák irodalmi díj és az Osvát Ernő-díj idei nyertesit. A Makói Medáliákat Cirok Szabó István érdemelte ki *Agancspark* című verseskötetéért, Osvát Ernő-díjban Nagy Gabriella, a *Literra* irodalmi portál főszerkesztője részesült.

Április 10-én, pénteken Nyáry Krisztián beszélgetett Kovács András Ferencel. A beszélgetést a Lira Facebook-oldalán közvetítették.

Az Erdélyi Magyar Írók Ligája *Folyamatos közvetítés* címmel online költészetnap rendezvényt közvetített az E-MIL Facebook-oldalán. Délután öt órától Karácsonyi Zsolt és Mile Lajos beszélgetését sugározták, majd Borsodi L. László, Fischer Botond, Horváth Benji, Karácsonyi Zsolt, Király Zoltán, László Noémi és Szántai János olvasták fel verseiket.

A Nest slam poetry klub költészetnap versprodukción keresztül *Korszakas* címmel április 11-én. Felléptek: Antal Norbert, Bakó Ezsébet, Bujáki Eszter, Burján Kinga, Ionuț M. Călin, Cristian Emanuel Opreș,

Dániel Levente, Demeter Ferenc, Demter Pál, Jenei Debora, Iulia Dincă, Gönczy Ágát, Kántor Zsolt, Kovács Dávid, Nagy Kopeczky Kristóf, Nyikó Anetta, Oláh Márta, Sarvadi Paul, Szabó Ágnes, Szécsi Bernadett.

A Nemzeti Kulturális Alap kiírta az irodalmi ösztöndíjait április 17-én. Határon túli magyar írók, költők, műfordítók, kritikusok, irodalomtörténészek is pályázhatnak négy kategóriában a Székely János, Gion Nándor, Schöpflin Aladár vagy Franyó Zoltán alkotói támogatásra.

Április 18-án idei Költészetünk Ünnepe rendezvényét a szatmárnémeti Harag György Társulat ez alkalommal a virtuális térben szervezte meg. A több mint ötórás műsorfolymában számos szatmári diák verseit szavalták a társulat színészei, megzenésített versek hangzottak el, kortársak és klasszikusok műveinek előadását tekinthették meg a képernyők előtt ülők. Beszélgetések zajlottak olyan fiatal költőkkel mint: André Ferenc, Fischer Botond, Gyórfi Kata, Horváth Benji, Kali Ágnes, Sánta Miriám, Závada Péter. Költészeti témájú előadásokat

láthattak ismert irodalomtörténészeket, mint: Balázs Imre József, Gábor Csilla, Selyem Zsuzsa. A rendezvény teljes, ötórás műsorfolymáról készült felvétel elérhető a társulat facebook oldalán.

A magyar költészet napja alkalmából a Transindex.ro is videóközvetítéssel készült, hét erdélyi költő lépett fel az eseményen, név szerint André Ferenc, Balázs Imre József, Horváth Benji, Kali Ágnes, László Noémi, Mărcuțiu-Rác Dóra és Sánta Miriám.

Április 18-án életének 72. évében elhunyt Péter I. Zoltán helytörténész, író, újságíró, a *Várad* folyóirat munkatársa.

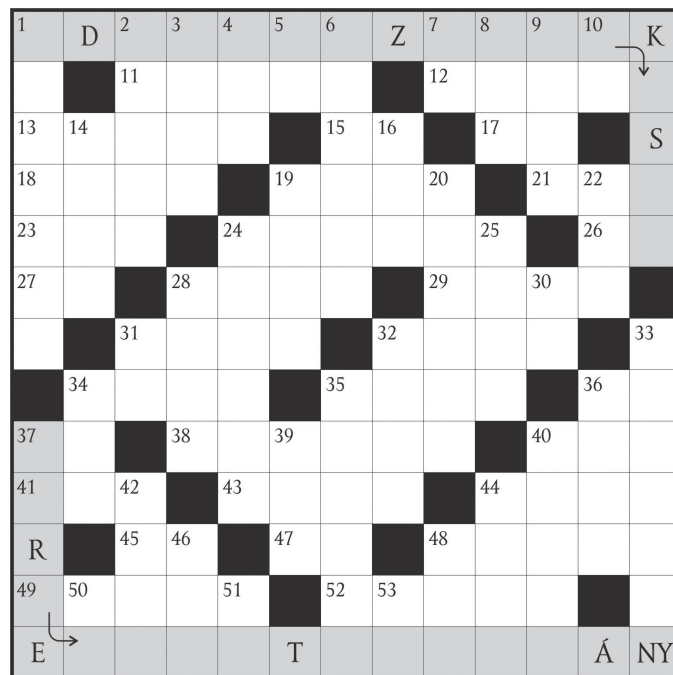
Nádasdy Ádám költő, műfordító, nyelvész kapta 2020-ban az Aegon Irodalmi Díjat *Jól láthatóan lógok itt* című verseskötetéért.

Kihirdették a Communitas Alapítvány alkotói ösztöndíjának idei támogatottjait. Irodalom kategóriában Ugron Nóra, Gothár Tamás, Imre Eszter, Kulcsár Árpád, Lovassy-Cseh Tamás, Mihók Tamás, Rusu Szidónia és Varga László Edgár nyerték el az ösztöndíjat. Az ünnepélyes gálaműsor helyett egy közel egy órás videó ad keretét az új ösztöndíjasok bemutatására, illetve a tavalyi év ösztöndíjasainak fellépésére.

Módi

VÍZSZINTES: 1. G. B. Shaw aforizmája; első rész. 11. Masinával jegyezd. 12. Idegen Márió! 13. Ott, kinn (népies). 15. ... ovo; eleve. 17. Lombard folyó és síkság. 18. Díszelőadás. 19. Német autómárka. 21. Növényi forrázat. 23. Vonatkozó névmás. 24. Athos és Porthos társa. 26. Néma Lina! 27. A tantál vegyjele. 28. Alapélelmiszert. 29. Igazgató, tréfásan. 31. ..., -tlen. 32. Becézett Simon. 34. Épület alsó, stabil része. 35. Láp-réti növény. 36. Kicsinyítő képző. 37. Tömbszélek! 38. Modugno örökzöld slágere. 40. Focibíró fújja. 41. Egy, németül. 43. Nápolyi este! 44. Antika. 45. Házórzó állat. 47. Század, röviden. 48. Ruhát patyolatba ad. 49. Jövendőt mond. 52. ... Kuroszava; japán filmrendező.

FÜGGŐLEGES: 1. Teniszben szerváló. 2. Somogyi fürdőtelepülés lakója. 3. Régi gabonamérték. 4. Becézett Aporka. 5. Magad. 6. Szerkesztőségi mindenés. 7. Csak-hogy, azonban. 8. Fényt és meleget adó égítést. 9. Fémhuzal. 10. Egyhangúan nézi! 14. Előkelő hölgy. 16. Petőfi tábornoka. 19. Algériai kikötőváros. 20. Lidia az oviban. 22. Eleonóra beceneve. 24. Minden részletre kiterjedő. 25. Gördülékeny. 28. Skandináv férfinév. 30. Indonézia autójele. 31. Átló közepe! 32. Sacinak is becézik. 33. Katonatiszti rang. 34. Abigél egyik beceneve. 35. Színházi ülőhely. 36. Népes ázsiai ország. 37. G. B. Shaw aforizmája; második, befejező rész. 39. Szabálytalanság a focipályán. 40. Erősen maró vegyület. 42. Zörej. 44. Nyomásegység. 46. Husáng, karó. 48. Miatt, népiesen. 50. Kősz központja! 51. A föld irányában. 53. Berakja!

A *Helikon* 2020/8-as lapszámában közölt *Idő* című rejtvény megfejtése: *nincs tegnap, nincs holnap, nincs ma.*

R. T.

TÁMOGATÓINK: **nka** Romániai Írók Szövetsége Nemzeti Kulturális Alap

KÉSZÜLT A MAGYAR KORMÁNY TÁMOGATÁSÁVAL

MINISZTERELNÖKSÉG NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG

ETHAN GÁBOR

RMDSZ COMMUNITAS ALAPÍTVÁNY

TÁMOGATJA AZ RMDSZ ÉS A COMMUNITAS ALAPÍTVÁNY

VISIT CLUJ The Heart of Transylvania

Primăria și Consiliul Local Cluj-Napoca

Proiect realizat cu sprijinul Primăriei și Consiliului local Cluj-Napoca. Kiadványunkat Kolozsvár Polgármesteri Hivatala és Városi Tanácsa is támogatja. Revistă finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii și Identității Naționale. Kiadványunk a Kulturális és Nemzeti Identitás Minisztériumának támogatásával jelenik meg.

Alapító főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztő: KARÁCSONYI ZSOLT
vers, műfordítás

Főmunkatárs: EGYED EMESE
KIRÁLY LÁSZLÓ
SZÓCS ISTVÁN
Lapterv: ÁRKOSSY ISTVÁN; Számítógépes tördelés: FAZAKAS BOTOND; nyomtatja a Misztótfalusi Kis Miklós református sajtóközpont

Szerkesztőség: DEMETER ZSUZSA: kritika
HORVÁTH BENJI: Pavilon 420, Artefaktum
PAPP ATTILA ZSOLT: film, interjú

MÁRTON EVELIN: próza
MÁRCUȚIU-RÁC DÓRA: honlap
RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő
DEÁK JUDIT: szerkesztőségi titkár